

DIYARBAKIR İNCİL TOPLULUĞU (DIYARBAKIR KİLİSESİ) ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

Abdussamet Kaya*

Öz

Diyarbakır İncil Topluluğu (Evanjelik Diyarbakır Kilisesi) Diyarbakır’da son otuz yılda ortaya çıkmış Hıristiyan bir dini gruptur. Çekirdek kadrosu Batılı misyonerlerin faaliyetleri ile oluşan Diyarbakır İncil Topluluğu, günümüzde tamamen yerel bir kilise olarak örgütlenmiştir. Diyarbakır’da Müslümanların Protestan Hıristiyanlığa geçmelerini sağlayan dinamikler homojen değildir. Diyarbakır İncil Topluluğu ile Müslüman toplum arasında çeşitli önyargılar mevcuttur. Topluluk, resmîyette dini bir azınlık grubu olarak kabul edilmemekle birlikte informel olarak bir inanç grubu muamelesi görmektedir. Resmî ve sivil alanda ayrımcılığa uğradıkları duygusu topluluk üyeleri arasında yaygındır. Kilise üyelerinin sosyal ve ekonomik konumları, toplumsal çevreleri ile bariz bir farklılık göstermemektedir. Diyarbakır İncil Topluluğunun din ve dindarlık anlayışı, kısmen yerel kültür ve çevresel koşullardan etkilenmekle birlikte, çoğunlukla Protestanlığın Plymouth Brethren Kilisesinin öğretilerine göre şekillenmiştir. Evanjelik Diyarbakır Kilisesi misyonerlik faaliyetlerini mutlaka yerine getirilmesi gereken dini bir görev olarak kabul etmektedir. Eskatolojiye dair inançları ise Kutsal Kitap’a dayanmaktadır. Kilise üyelerinin geleceğe dair beklentileri optimisttir. Nitel bir araştırma yöntemi ile yürütülen bu çalışma Diyarbakır İncil Topluluğunu farklı yönleri ile sosyolojik olarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır İncil Topluluğu, Evanjelik Diyarbakır Kilisesi, Misyonerlik, Dini Grup, Dini Çoğulculuk, Eskatoloji.

A SOCIOLOGICAL STUDY ON THE DIYARBAKIR BIBLE COMMUNITY (DIYARBAKIR CHURCH)

Abstract

Diyarbakır Bible Community (Evangelical Diyarbakır Church) is a Christian religious group that has appeared in Diyarbakır in the last thirty years. The Diyarbakır Bible Community, whose core staff was formed by the activities of Western missionaries, is now organized as a completely local church. The dynamics that enabled Muslims to convert to Protestant Christianity in Diyarbakır are not homogeneous. The community is not officially recognized as a religious minority but is informally treated as a faith group. The sense that they are being discriminated against in the official and civic sphere is common among community members. The social and economic positions of church members do not differ significantly with their social environment. Although the Diyarbakır Bible Community's understanding of religion and religiosity is partially

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 10/06/2020, Accepted / Kabul Tarihi: 26/08/2020

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.750980>

*Dicle Üniversitesi, abdusamet.kaya@dicle.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1277-2713>

affected by local culture and environmental conditions, it is mostly shaped according to the teachings of the Plymouth Brethren Church of Protestantism. Evangelical Diyarbakır Church accepts missionary activities as a religious duty that must be fulfilled. Their beliefs about eschatology are based on the Bible. Church members' expectations for the future are optimistic. This study, carried out with a qualitative research method, aims to examine the Diyarbakır Bible Society sociologically from different aspects.

Keywords: Diyarbakır Bible Community, Evangelical Diyarbakır Church, Missionary, Religious Group, Religious Pluralism, Eschatology.

GİRİŞ

Din değiştirmenin toplumsal hayatın her yönünde büyük değişimlere neden olduğu olgusu değerlendirildiğinde, 2000'li yılların başında, nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan Diyarbakır'da yeni bir Hıristiyan dini grup yapısıyla ortaya çıkan Protestanlığın akademik ilgiye konu olmasının nedenler yelpazesinin oldukça geniş olması kolayca anlaşılabilir. Bununla birlikte söz konusu ilginin çoğunlukla misyonerlik ve din değiştirme odaklı olarak sınırlılığı, konuya sosyolojik bir perspektif ile yaklaşma ihtiyacını ortaya koymuştur. Bu çalışmanın temel motivasyonunun, söz konusu açığı kapatılmasına mütevazı bir katkı çabası ile oluştuğu söylenebilir.

Protestanlığın Diyarbakır'daki geçmişi ise 19. yüzyıla dayanır. Çoğunlukla Ermenilerden müteşekkil olan ve sonraki süreçte cemaati kalmayan Protestan Hıristiyanlık, Diyarbakır'da 1990'ların başından itibaren yeniden varlık göstermeye başlamıştır. Kendilerini Diyarbakır İncil Topluluğu, Diyarbakır Mesih İnanlıları veya (Evanjelik) Diyarbakır Kilisesi şeklinde farklı biçimlerde adlandıran Protestanlar, bugün küçük bir dini grup olarak toplumda sayısal mevcutları ile asimetrik bir ölçüde ilgiye konu olmaktadır. Toplumsal muhayyilede ya da akademik çalışmalarda, dini veya politik bakış açılarıyla kuşku, kaygı ve merak gibi yönelimler ile odaklanılan Diyarbakır İncil Topluluğu'na yönelik yargılar da buna bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Diyarbakır İncil Topluluğu, Protestan gelenek içinde yer alan bir dini gruptur. Bu topluluk, temelde Protestanlığın Anglikan yorumundaki katı hiyerarşik kilise yapısının eleştirisini kaynak alan ve ortaya çıkışı 1820'lere dayanan Evanjelik Brethren hareketinin öğretilerini paylaşır.¹ İnançta ve pratikte diğer bütün kaynaklar karşısında tek otorite olarak İncil'i kabul eden Brethrenler kendilerini bir Hıristiyan mezhep olarak adlandırmazlar. Belirli bir merkeze bağlılığı, hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir ruhbanlar sınıfını ve din adamlarının kesin otoritesini kabul etmeyen Brethrenler yerel dini cemaatler şeklinde örgütlenmeyi tercih ederler. Bu bağlamda Diyarbakır İncil Topluluğu da her ne kadar diğer Protestan kiliseler ile yakın ilişkileri varsa da ekonomik ve idari olarak müstakil bir dini cemaat olarak faaliyet göstermektedir.

Yöntem

Geleneksel toplumlarda daha çok olmak üzere, din değiştirme olgusu, daima bir sapkınlık söylemi eşliğinde değerlendirilir. Bu söylemin akademik araştırmalarda dahi etkilerini görmek mümkündür. Oysa akademisyenlerin, özellikle misyonerlik faaliyetleri gibi konularda, araştırma zemininin doğasını tahrif ederek çeşitli korkular

¹ Geniş bilgi için bk. William Blair Neatby, *A History of The Plymouth Brethren* (London: Hodder and Stoughton, 1901).

üretmekten ve öznel yakıştırmalardan sakınmalarının gerekliliği² ortada iken, söz konusu akademik araştırmalarda, fenomenolojik bir perspektiften ziyade bir inancın teolojik ve kültürel bağajının kullanılarak, araştırmaya konu edilenlerin “öteki” olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, akademik çalışmalarda konunun olgusal düzeyde ve objektif bir yaklaşımla değil de değersel ekseninde ve sübjektif bir tutumla yansıtılmasının, olguyu çarpıtma ya da politik karar alıcıları yanıltmanın yanında diğer bazı mahzurları da beraberinde getireceği unutulmamalıdır.

Söz konusu kabullerin belirlediği bakış açısıyla bu çalışmada, araştırma konusunu oluşturan Diyarbakır İncil Topluluğunun, bir tehdit mi yoksa tehdit altındaki bir inanç topluluğu mu olduğu ikilemine düşmeden veya söz konusu gruba yönelik nefret ve hayranlık sarkacına kapılmadan, mümkün olduğunca nesnel bir anlama ve açıklama kaygısı ile irdelenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın verileri nitel bir araştırma deseni kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin üretilmesinde ağırlıklı olarak Haziran 2019 – Mayıs 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilen bireysel mülakatlar ve odak grup görüşmeleri ve katılımlı gözlem teknikleri kullanılmıştır. Sosyolojik araştırmalarda katılımlı gözlemcinin karşılaştığı temel problemlerden biri araştırma alanına girebilme sorunudur.³ Ancak bu çalışmada, çoğunlukla Diyarbakır İncil Topluluğunun (misyonu gereği) dışı açık tutumu, kısmen de araştırmacının, araştırma alanında kendisini açıkça öğrenen pozisyonunda konumlandırmasının sağladığı güven sayesinde söz konusu problemin ağırlığı çok az hissedilmiştir.

Kutsal Kitap öğretilerine uygun olmadığı gerekçesi ile Kilise cemaati konusunda sayısal kayıtların tutulmaması, Diyarbakır İncil Topluluğunun demografik özelliklerinden bazılarının tespitinde problem yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle yaklaşık 32 yılda vaftiz olanların toplamı veya topluluğa katıldıktan sonra onlardan ayrılanların sayısı konusunda, sadece kilise önderlerinin verdikleri tahmini rakamların esas alınması, söz konusu verilerin de tahmini olarak verilmesini gerektirmiştir.

Diyarbakır İncil Topluluğunun inanç sisteminin anlaşılmasında hem mülakat verilerinden hem de topluluğun değer verdiği yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu konuda öznel nitelermelerden sakınmak amacıyla Diyarbakır İncil Topluluğunun kendi terminolojisinin kullanılmasına özen gösterilmiştir.⁴ Öte yandan araştırmanın bağlamsal mantığı gereği, topluluğun İslam dini hakkındaki bilgi ve yargılarının doğruluğu ya da yanlışlığına yönelik tartışmalara girilmemiştir.

1. Kilise Cemaatinin Oluşumu

Diyarbakır İncil Topluluğu'nun temelleri, ABD vatandaşı ve Evanjelic Brethren Kilisesi (Kardeşlik Kilisesi) mensubu Eric W. nin 1989'da Diyarbakır'a gelip yerleşmesi ile başlamıştır.⁵ 1991 yılında, hâlihazırda kilise önderi olan, Diyarbakır'lı Türkmen Alevi kökenli Ahmet Güvener'in Hıristiyanlığı kabul etmesi ile birlikte topluluğun yerel ilk çekirdek kadrosu oluşmuştur. Bu kadronun misyonerlik çalışmaları ile gittikçe genişleyen cemaat halkası, faaliyetlerini 1996 yılında kurdukları bir kırtasiye

² Talip Atalay, “Diyarbakır ve Mardin’de Misyonerlik Faaliyetleri”, *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye’de Misyonerlik* (Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2005), 141.

³ Stephen Cole, *Sosyolojik Düşünme Yöntemi*, 1. Bs (Ankara: Vadi Yayınları, 1999), 130.

⁴ Bu metodolojik ilke gereği Diyarbakır’daki Protestan cemaati, onların kendilerini tanımlama biçimlerine bağlı olarak Diyarbakır İncil Topluluğu veya (Evanjelic) Diyarbakır Kilisesi şeklinde adlandırılmıştır.

⁵ E. W. ile kişisel görüşme 03.11.2019.

ekseninde sürdürmüştür. 1997 yılında Ahmet Güvener, Brethren Kiliselerinin teamüllerine uygun olarak, topluluğun özerk ve yerel bir kilise şeklinde örgütlenebilmesi için topluluk önderi olarak atanmıştır. Bu süreçte toplu ibadetlerini ve diğer grup içi eğitim faaliyetlerini cemaat üyelerinin evlerinde gerçekleştiren grup, 1996 yılında kilise inşa etmek üzere çalışmalara başlamıştır. 2003 yılında kilise inşaatı bitirilmiş, adli ve idari süreçlerin de tamamlanması ile birlikte kilise aynı yıl Diyarbakır Kilisesi adıyla ibadete açılmıştır.

Diyarbakır Protestan Kilisesi, uzun bir geçmişe sahip olmamasına rağmen, Türkiye'nin batısındaki Protestan Hıristiyanlar arasında büyük bir itibar görmektedir. Kilise önderlerinin ifadesi ile Mersin'den Van'a kadar, Diyarbakır Protestan Kilisesi gibi müstakil binası olan ve sistemi onun kadar oturmuş bir başka kilise bulunmamaktadır. Diyarbakır Protestan Kilisesi yetiştirdiği kilise önderleri ile Mardin'de olduğu gibi başka illerde de kiliselerin açılmasına da ön ayak olmaktadır.

2. İncil Topluluğu Üyelerinin İman Etmeden Önceki Dini ve Sosyal Hayatları ve İman Etme Süreçleri

Kamuoyunda ve hatta bazı akademik çalışmalarda, Diyarbakır'da insanların Hıristiyanlığa geçmeleri konusunda bir çok spekülasyon söz konusudur. Bu tür bilgilerin akademik değerinin ve toplumsal gönence bir katkısının olmadığı açıktır. Şu halde din değiştirme meselesine ne amaçla yaklaşılabileceğinden bağımsız olarak, öncelikle konu hakkında, hamaset duygusuna mümkün olduğunca az maruz bırakılmış ve o oranda nesnel olarak üretilmiş bilgiye ihtiyaç olduğu ortadadır.

Bizzat dinin kendisi kadar eski olan din değiştirme meselesi, (özellikle de modern toplumda olmak üzere), yüzeysel nedensellik ilişkileri içinde açıklanabilecek bir olgu olmaktan uzaktır. Bilimsel araştırmalarda, din değiştirmeye artık salt dini veya psikolojik bir olgu olarak yaklaşılmamaktadır. Son dönemlerde, indirgemeci açıklama teşebbüslerinin, din değiştirmeyi bilimsel olarak temellendirmedeki yetersizliği, konunun sosyolojik boyutunu öne çıkarmıştır. Bu bağlamda din değiştirme süreçlerinde teolojik ve psikolojik faktörlerle birlikte, din mensupları arasındaki güç ilişkileri,⁶ kültürel ve dini geleneklerin sosyal ve kurumsal yapısı, dönemin şartları ve yeni dini grubun özellikleri, din değiştirenlerin sosyal çevreleri ile olan ilişkileri, bireylerin beklentileri ve dini grubun bireylere sunduğu imkân ve hizmetler⁷ gibi motivlerin her birinin çeşitli düzeylerde önemli olduğu anlaşılmıştır. Bunların yanında bireyin grup içinde kendini kanıtlayarak benlik gereksinimini karşılaması, toplum içinde kaos ve yalnızlığa düşen bireyin dayanışma arayışı, prestij ve menfaat sağlama isteği, hatta saldırganlık dürtülerini doyurma yönelimi⁸ gibi nedenlerle bireylerin dini ve toplumsal gruplara katıldıkları belirtilmiştir.

Din değiştirme birçok farklı etkinin kişiyi yeni bir dini benimsemeye hazır hale getirmesi neticesinde ortaya çıkar. Bunda kişinin iradesinden bağımsız olarak yaşam sürecindeki tecrübelerinden kaynaklanan motivasyonel faktörlerin yanında, kişinin

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam'ın Macerası*, 2. Bs (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 155.

⁷ M. Ali Kirman, "Din Değiştirme Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Dini Araştırmalar* 6/18 (2004): 81.

⁸ Mehmet Ali Büyükkara, "Dini Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları", *Usûl*, 7 (2007): 109; Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar, Kitle Hareketlerinin Anatomisi*, 3. Bs (Ankara: Tur Yayınları, t.y.) 92,161.

çeşitli sebep veya amaçlarla bir arayışa girmesi de etkili olur.⁹ Bu bağlamda Diyarbakır'da, etnik kimlik duyarlılığı ve bir şekilde gayrı Müslim bir kökene mensubiyetin fark edilmesi, ayrımcılığa uğradığı düşünülen gruplarla dayanışma duygusu, toplumda dini idealler ile pratik gerçekler arasındaki uçurumdan duyulan rahatsızlıktan dolayı mevcut dini kimliği özümseyememe ve yeni bir kimlik arayışı gibi faktörlerin, Müslümanların Protestanlığı kabul etme konusunda önemli bir etkiye sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Diyarbakır'da özellikle 1980'lerden itibaren toplumsal bir alt üst oluş süreci yaşanmıştır. Bu durum bireylerin hayatını düzenleyen kültürel kodların istikrarını bozuma uğratmıştır. Geleneksel anlam haritaları parçalanan ve düşünsel ve maddi olarak yeniden bir düzen yakalama arayışındaki bireyler; maneviyat arayışı, etnik hassasiyet, tepkisellik ve birincil ilişki ihtiyacı gibi saiklerle çeşitli dış uyaranlara karşı duyarlı hale gelmişlerdir. Farklı bir hayata yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin yüksek olduğu bu aşamada, üye kazanma arayışındaki dini gruplar ile ilişki kurmaları, bazı insanlarda bir dini değişime yol açmıştır.

Diyarbakır'da Protestanlığa geçiş sürecinin motivleri homojen değildir. Söz konusu süreçte kültürün, din değiştirmiş insanların ya da yönelinen dinin prensiplerinin değişik düzeylerde etkileri olmuştur. Örneğin, özellikle eğitilmiş kimselerin, araştırdıkları Hıristiyanlığın mensuplarıyla münasebet veya onlarla tecrübe ettikleri bir sosyal etkilenimden ziyade, diğer birçok sevk edici yardımcı unsur ile birlikte, entelektüel bir arayış sonucu yaşadıkları bilişsel tatmin sonucunda din değiştirdikleri anlaşılmıştır. Bunun yanında kilise cemaatinden kimseler ile deneyimledikleri birincil ilişkiler sonucunda onlara karşı geliştirdikleri sempati veya merak saikiyle kilise faaliyetlerine katılıp deneysel bir tecrübe sonucu Protestanlığa geçenler de olmuştur.

Alevi kökenli olanların Diyarbakır İncil Topluluğu içindeki oranı, onların Diyarbakır nüfusu içindeki oranı ile kıyaslandığında oldukça yüksektir. Bu durumun bir taraftan teolojik diğer taraftan sosyo-psikolojik nedenler ile ilişkili olduğu söylenebilir. Teolojik olarak Alevilikteki Hak, Muhammed, Ali inancı ile Hıristiyanlıktaki teslis, on iki imam ile on iki havari, mehdinin zuhuru ile İsa'nın ikinci gelişi inançları ve Hz. Fatıma ile bakire Meryem'e yönelik yüceltmeler arasındaki benzerliklerin, hem misyonerlik faaliyetlerinin Alevilere ilgisini motive ettiği, hem de Alevilerin Hıristiyanlığı kabul etmelerindeki teolojik bariyerlerin aşılmasını kolaylaştırdığı söylenebilir.¹⁰

Öte yandan Diyarbakır'daki Alevilerin bir kısmının Hıristiyanlığa geçmelerinin, temelde onların toplumdan dışlanmış olmaları ile ilgili olduğu şeklinde bir kanı vardır.¹¹ Din değiştirmenin daha ziyade güçlü(lerin) dininin lehine gerçekleşmesi ve prestijli dini kimlik edinme ile saygın bir benlik kazanma arzusunun din değiştirmede önemli bir faktör olması¹² Alevilerin, hem manevi tatmin arayışı hem de güçlü bir dünya tarafından

⁹ Ali Köse, "Din Değiştirmenin Psiko-sosyolojik Nedenleri", *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), 426.

¹⁰ Çeşitli inanç ve pratikler açısından Alevilik ile Hıristiyanlık arasındaki benzerlikler ve bunların misyonerlik faaliyetlerindeki yansımaları için bk. Celal Çayır, *Türkiye'de Din Değiştirip Hıristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkenleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 127,132; M. Hadi Tezokur, "Diyarbakır İncil Topluluğu ve Misyonerlik", *Journal of Islamic Research* 20/2 (2007): 197.

¹¹ Atalay, "Diyarbakır ve Mardin'de Misyonerlik Faaliyetleri", 146.

¹² Asım Yapıcı, "Müslümanlıktan Hıristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-psikolojik Bir İnceleme", *Journal of Islamic Research* 20/2 (2007): 221-238.

sahiplenilme isteği,¹³ halen dnyada hâkim güç olarak Batının dini olan Hıristiyanlığa ve özellikle onun aksiyoner kolu olan Evanjelizme geçmelerinin temel motivleri olarak değerlendirilebilir.

Diyarbakır'da Protestanlığa geçen kimselerde, dini değişim süreci farklı biçimlerde gerçekleşmiştir. Söz konusu süreç çoğunlukla ani bir 'aydınlanma' hissinden ziyade tedrici olarak gelişmiştir. Diyarbakır İncil Topluluğuna katılanların önemli bir kısmı katılım kararını aktif bir tercih süreci sonunda verirken bir kısmı ise, daha önce dini değişim yaşamış bir erkeğın eşı ya da çocuğu olarak, söz konusu sürece pasif bir konumda eşlik etmiştir.

Son dönemlerde Diyarbakır'da Protestanlık lehine din değiştiren toplumsal graplardan biri de Suriye iç savaşının başlamasıyla Türkiye'ye gelen Kürt göçmenlerdir.¹⁴ Bunlar göç sürecinde ve sonrasında sosyal, psikolojik veya fiziksel yönden çeşitli mahrumiyetler yaşamışlar ve ideolojik olarak bir grubun, dinin veya mezhebin mesajını almaya hazır hale gelmişlerdir. Yaşadıkları travmatik süreçlerin sorumluları olarak gördükleri gruplar ile aynı dini kimliği paylaşıyor olmaları ve zaten pek dindar olmadıkları anlaşılan bu kimselerde taşıdıkları dini kimliğe yönelik bir hoşnutsuzluğa yol açmış ve onları yeni bir dini kimlik arayışına sevk etmiştir. Bu süreçte karşılaştıkları yeni dini grubun kendilerine verdikleri maddi katkı yanında, onlara sağladıkları sosyal ve psikolojik destek ile onların yaşadıkları mahrumiyetleri çekilebilir hale getirmeleri, göçmenlerin din değiştirmelerinin psikolojik motivini oluşturmuştur.

Protestanlığa geçen kimselerin din değiştirmelerinde toplumsal ağ ilişkileri ve cinsiyetler arası hiyerarşik düzenin de etkisi olmuştur. Kadın olarak eş, evlat ya da kardeşlik gibi akrabalığa dayalı sosyal ilişki ağları bazı kimselerin din değiştirmelerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, Kilise cemaati içinde, geleneksel toplumsal cinsiyet ilişkileri ekseninde, tabi olduğu erkekten önce din değiştirmiş kadın sayısı çok azdır.

Diyarbakır'da Protestanlığa geçip daha sonra bu inançtan vazgeçen kimseler de olmuştur. Kilise önderlerinin verdikleri bilgilere göre yaklaşık 8-10 kişi vaftiz olmalarına rağmen bir süre sonra Protestanlıktan ayrılmıştır. Bu konuda özellikle cezaevlerinde mahkûmiyetleri sırasında Diyarbakır İncil Topluluğu ile mektupla yazışan bazı kimselerin Protestanlığa geçtiklerini ifade edip, cezaevinden çıktıktan bir süre sonra bu kararlarından vazgeçmiş olmaları ilgi çekicidir.

Protestanlığa geçen kimselerin din değiştirmeden önceki dünya görüşleri ve dini hayatları oldukça çeşitlilik göstermiştir. Örneğın bunlar arasında; Diyarbakır'da son dönemlerde geniş bir tabana yayılmış bulunan cemaat ve tarikatlarda yer almış kimseler olduğu gibi, dine ilgisiz hatta belli bir inanca sahip olmayan ya da alkol veya uyuşturucu bağımlısı kimseler de olmuştur. Benzer bir çeşitlilik din değiştirenlerin aileleri için de geçerlidir. Öte yandan din değiştiren erkeklerin bazıları bir süre ateist ya da deist kaldıktan sonra Hıristiyanlığa geçmişlerdir. Buna karşın din değiştirme sürecinde benzer bir tecrübe yaşayan kadının olduğu tespit edilememiştir.

Protestanlığa geçen kimselerin yaş ortalamalarına bakıldığında, en çok din değiştirenlerin 20-50 yaş aralığındaki kimselerden oluştuğu anlaşılmaktadır. En az 7 kişi ise 55'li yaşlardan sonra Protestanlığa geçmiştir. Bu durum kamuoyundaki; çoğunlukla

¹³ Atalay, "Diyarbakır ve Mardin'de Misyonerlik Faaliyetleri", 146.

¹⁴ Suriye'den gelen Kürt göçmenlerden üç aile Protestanlığa geçmiş, bir aile daha sonra Suriye'ye geri dönmüştür.

gençlerin misyonerlik faaliyetleri sonucunda Hıristiyanlığa geçtiği şeklindeki yaygın görüşün pek doğru olmadığını göstermektedir.¹⁵

Diyarbakır'da Protestanlık lehine din değiştirenler, Hıristiyanlığa geçme sürecini besleyen en önemli faktörler olarak; Müslümanların Hıristiyanlara yönelik (zinayı serbest saydıkları, alkol ve uyuşturucuyu yaygınca kullandıkları, rüşvet vererek gençleri Hıristiyanlaştırdıkları şeklindeki) nitelermelerin doğru olmadığını anlaşılması, toplumda Hıristiyanlara yönelik ayrımcı tutumlar, Müslümanların (dini öğretilerinin aksine) toplumsal ahlak konusundaki çarpık tutum ve davranışları, Kur'an'ın şiddete ilişkin içerikleri, kadına yönelik ayrımcılık, Kur'an'da yer alan Hz. İsa ve Hıristiyan din adamları hakkındaki ilgi uyandıran bilgiler, kilise üyeleri arasındaki samimi ilişkiler ve kiliseye gelenlere gösterilen ilgi, kurtuluş için şeriat kuralları ya da ibadetler değil sadece Tanrı sevgisi ve O'nun inayetinin esas alınması gibi durum, tutum, inanç ve pratikleri saymaktadırlar.¹⁶

Sonuç olarak Diyarbakır'da Protestanlığa geçme şeklindeki din değiştirme olaylarında, teolojik gerekçelerden ziyade, psikolojik, sosyolojik ve siyasi saiklerin daha fazla etkili olduğu anlaşılmaktadır. Diyarbakır'ın takriben son otuz yılda yaşadığı toplumsal alt üst oluşların bireysel tezahürlerinden birinin yaşanan din değiştirme olayları olduğu söylenebilir. Öte yandan gayri Müslim dini kimlikler konusundaki önyargı ve dışlamaların niyetlenilmemiş sonuçlarından birinin, Müslümanların Protestanlık lehine din değiştirme şeklinde tezahür ettiği görülmektedir. Zira Diyarbakır'da bazı kimselerin, söz konusu dini gruplardan biri olan Protestan Hıristiyanlığa yönelik kimi aşağılayıcı stereotiplerin doğru olmadığını düşünmeleri, bu kimselerde, mağdur edildiklerini düşündükleri gruplara karşı dayanışma duygusunun depreşmesine, onlara yönelik aşırı sempatiye ve onlarla özdeşim kurmak suretiyle, zamanla onların inançlarını paylaşmaya sevk edebilmektedir. Ayrıca bütün yeni dini grupların, üye kazanmak adına, kendileri ile ilişki kuran kimselere yönelik gösterdikleri sevgi bombardımanının¹⁷ Diyarbakır'da Protestanlık lehine din değiştirme süreçlerinde de önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

3. Sempatizanlar

Diyarbakır İncil Topluluğu çevresinde, uzun süredir kiliseye gelip giden hatta ibadetlere katılan fakat vaftiz olmayıp, formel olarak cemaat içinde yer almayan kimseler de bulunmaktadır. Bu kimselerin sayıları az ama inanç dünyaları birbirinden oldukça farklıdır ve Kilise ile ilişkileri de çeşitlilik göstermektedir. Bu kategoride yer alanları; ateist, deist, dini çoğulculuğa inanan ve Hıristiyanlığın "sınırında" duranlar şeklinde bir tipolojiye tabi tutmak mümkündür.

Bunlar arasında *ateist* ve *deist* olduğunu ifade edenlerin kiliseye ilgilerinin temelinde çoğunlukla etnik duyarlılığın olduğu gözlenmektedir. Bu kimselerin, etnik kimliklerinin, hemen hepsi bölgeyi terk etmiş gayri Müslim azınlıklara dayandığını fark etmiş olmaları ve dini azınlıklar ile ilgili yakın tarihte cereyan etmiş hadiselerden Müslüman toplumu sorumlu tutmaları gibi duygu ve düşüncelerin sağladığı arka plan ile halen Diyarbakır'da bir dini azınlık konumundaki Protestan Hıristiyanlar ile dayanışma

¹⁵ Protestan Kilisesi, öğretisi gereği, din değiştirmek isteyen ancak henüz 18 yaşına girmemiş kimseleri vaftiz etmemektedir. Esasen bu yaşta küçük kimselerin din değiştirmek amacıyla Kiliseye gelmeleri yaygın bir durum değildir.

¹⁶ Burada söz konusu edilen ifadelerin doğruluğu veya yanlışlığının tartışılması bu çalışmanın alanına girmektedir.

¹⁷ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, 1. Bs (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012), 598.

arzusu ile kiliseye gelip gittikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu kimselerin Diyarbakır İncil Topluluğu ile ilişkilerinin Davie'nin, Avrupa'da bazı insanların Kilise doktrinini benimsememekle birlikte kiliseye aidiyet hissetmelerine¹⁸ benzer bir formda olduğu söylenebilir. Bu kimseler Pazar ibadetine katılmazlar. Sempatizanlar arasındaki *dini çoğulculuğa inananlar* ise, Protestanlığı ve onun öğretilerini dini çeşitlilik konusunda bir zenginlik olarak görmektedirler. Denk geldiklerinde Pazar ibadetine de katılan bu kategoridekiler arasında Müslüman olanların yanında Süryaniler de bulunmaktadır. Bunların kilise ile ilişkilerinin, "kısmî aidiyet" olarak nitelenmesi mümkündür. *Hıristiyanlığın "sınırında" duranlar* olarak tipeleştirilenler ise, Hıristiyanlığın teolojik öğretilerine yakınlık duymalarına ve Pazar ibadetine katılmalarına ve az da olsa kiliseye maddi bağışta bulunmalarına rağmen, toplumsal baskı veya başkaca nedenler ile vaftiz olmayan kimselerdir. Bu kategoridekilerin ayırıcı bir özelliği, çoğunlukla 60 yaş üstü kimseler olmalarıdır.

4. Kilise Topluluğuna Kabul Süreci ve Üyeliğin Sorumlulukları

Kilise topluluğuna kabul vaftiz ile gerçekleşmektedir. Protestan öğretisi gereğince, Hıristiyan olmaya karar veren ve iman ikrarında bulunan kimseler 18 yaşından önce vaftiz edilmemektedir.¹⁹ İman ikrarında bulunan reşit kişi, Tanrı yolunda "tövbeyle yaraşır meyveler verdiği"²⁰ anlaşıldıktan sonra kilisede vaftiz edilir ardından inanç ve ibadet konularında temel bir eğitim sürecinden (Havari Kursu) geçirilir. Vaftiz edilen kişiye "Vaftiz Sertifikası" ve "İhtida Belgesi" verilir.

Vaftiz edilip kilise topluluğuna kabul edilen kişi belli hak ve sorumluluklara sahip olur. Her üye, İncil'in öğretilerine uygun davranma, ibadetlere düzenli katılma, iman yaşamına ilişkin konularda kilise önderlerine uyma ve kilisenin ortak giderlerinin karşılanmasında maddi katkıda bulunmakla mükellef hale gelir. Diğer Protestan Kiliselerindeki; kilise topluluğuna kabul edilen üyelerin, kilise önderlerinin seçiminde ve diğer karar alma süreçlerinde söz ve oy hakkına sahip olmaları, mazeretsiz olarak ibadetlere 3 ay süreyle katılmayan üyelerin uyarılması, toplamda 6 ay süreyle ibadetlere katılmayan üyelerin ise oy hakkının dondurulması, kilise üyeliğinden gönüllü olarak ayrılmak isteyen kişinin ancak önceden üstlendiği maddi ve manevi yükümlülükleri ifa etmesinin ardından topluluktan ayrılabilmesi²¹ gibi pratikler Diyarbakır İncil Topluluğunda uygulanmamaktadır.

5. Kilise Mensuplarının Demografik Özellikleri

Kilisede bir bilgi kayıt sistemi veya üyelik kaydı bulunmamaktadır. Kilise önderleri, Kutsal Kitap'tan referansla, kilise cemaatinin sayılmasını doğru bulmamaktadırlar. Dolayısıyla kilise önderlerinin cemaat hakkında verdikleri nicel bilgiler birbirinden farklı olabilmektedir.²²

¹⁸ Grace Davie, *Modern Avrupa'da Din* (İstanbul: Küre Yayınları, 2005), 3-4.

¹⁹ Hıristiyan ailelerin reşit henüz reşit olmamış çocukları ise ebeveynlerinin başvurusu ile vaftiz edilmektedirler.

²⁰ İstanbul Protestan Kilisesi Vakfı, *İlmihal-İnanç ve İbadet Klavuzu*, 1. Bs (İstanbul: Anadolu Ofset, 2003), 25.

²¹ Diyarbakır İncil Topluluğuna vaftiz olarak katılanlardan yaklaşık 8-10 kişi topluluğun inanç birliğinden ayrılmıştır. Kilise önderlerinden birinin ifadelerine göre bunların tamamı erkektir ve hiç biri Müslümanlığa geçmemiştir.

²² Kilise önderleri, Diyarbakır'da 1988 yılından günümüze kadar Protestanlığa geçerek vaftiz olanların sayısı konusunda 70, 75, 130-140 civarı şeklinde birbirinden farklı rakamlar vermektedirler. Kilise önderlerine göre bunların bir kısmı ekonomik ya da başka sebeplerle Diyarbakır'dan göç etmiştir. Halen

Diyarbakır İncil Topluluğunun sosyo-kültürel ve ekonomik durumu çeşitlilik göstermektedir. Kilise üyelerinin 12'si üniversite mezunu olup bunların 3'ü yurtdışında ilahiyat alanında master yapmaktadır. Diğerleri ise çoğunlukla lise mezunlardır. Biri kadın biri erkek olmak üzere 2 kişinin okuma-yazması yoktur. Kilise cemaati ekonomik olarak çoğunlukla orta ve üst orta gelir grubuna dâhildirler. Meslek grubu olarak ise memuriyet (çoğunlukla öğretmen), esnaf, zanaatkâr, küçük sanayi işletmecisi ve orta ölçekte iş adamlığı gibi meslek ve iş alanlarında faaliyet göstermektedirler.

Kilise cemaatinden 7'si Alevi, yaklaşık 35 kişi Sünni Müslüman iken Protestanlığı kabul etmiştir. Etnik kimlik olarak ise yaklaşık olarak 33'ü Kürt (26 Kurmanç, 7 Zaza), 8'i Türk(men), 2'si Amerika'lı, 1'i aslen Türk vatandaşı Arap, 1'i Koreli'dir. 5 aile evde Kürtçe (3 aile Kurmançça, 2 aile ise Zazaca) konuşmaktadır.

6. Dini Otorite İlişkileri

Protestanlık ilk ortaya çıktığı dönemde, insan ile Tanrı arasındaki her türlü aracılığı ret etmiş, her insanın kendi kendisinin rahibi olduğu inancını benimsemiş dolayısıyla her türlü kilise örgütlenmesine karşı çıkmıştır. Ancak daha sonraları o da kilise şeklinde örgütlenmek suretiyle bu tutumundan vazgeçmiştir.²³ Bununla birlikte Protestanlığın içinden çıkmış birçok dini hareket, her yerel topluluğun kendi üyeleri arasından onayladığı önderler dışında kabul edilmiş ve bütün kiliseleri toplayan bir merkezi yönetim sistemine ve evrensel kilisenin başının Mesih İsa'nın kendisinden başkası olamayacağı gerekçesi ile Protestan Kiliselerinin hiyerarşik organizasyonel yapısına eleştiriler yöneltmişlerdir.²⁴ Bu bağlamda bugünkü çoğulcu Protestanlıkta, yerel cemaatlerin daha da bağımsız kılınmasını ve isteğe bağlı katılımı öngören eğilime doğru bir dönüşüm söz konusudur.²⁵

Diyarbakır İncil Topluluğunda dini otorite ilişkileri ve hiyerarşik organizasyon, Protestanlığın bir kolu olan Evanjelik Anglikan Kilisesinin otoriter yapısına karşı çıkarak onlardan ayrılan Plymouth Brethren hareketinin öğretilerine göre şekillenmiştir. Bu hareketin en belirgin özelliklerinden biri din adamı statüsünü ret etmeleridir. Onlara göre bütün Hıristiyanlar Tanrı tarafından hizmet etmek üzere görevlendirilmişlerdir. Bununla birlikte özellikle Açık Brethrenler'den birçok topluluk, yerel kilisenin kurucuları ya da cemaati tarafından seçilen ihtiyar heyeti (Kilise büyükleri/önderleri) tarafından yönetilir ve bu seçimin Kutsal Ruh tarafından yönlendirildiğine inanılır.²⁶ Diğer Hıristiyan mezheplerinde din adamlarının yerine getirdikleri; vaftiz edilmeye karar verenlere danışmanlık, vaftiz etme, hastaları ziyaret etme ve genel olarak ruhsal danışmanlık verme gibi birçok görev kilise önderi/ihtiyarı olarak *seçilen* kişiler tarafından yerine getirilir.²⁷ Protestan Kiliselerinin birçoğunda, kadınlar artık daha yaygın bir şekilde kilise önderi olarak seçilmelerine karşın, Diyarbakır Protestan Kilisesinde kadınlar kilise önderi olarak seçilmemektedirler.

Protestan Kiliseleri yerel bağımsız cemaatler şeklinde örgütlenmektedirler. Dolayısıyla Katolik Kilisesindeki benzer bir hiyerarşik organizasyona ya da Papalık gibi ruhani

kiliseye düzenli olarak devam edenlerin sayısı yaklaşık 40-45 kişi olup cemaat içinde kadın ve erkeklerin sayısı birbirine yakındır.

²³ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 24. Bs (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012), 180-181.

²⁴ İstanbul Protestan Kilisesi Vakfı, *İlmihal-İnanç ve İbadet Klavuzu*, 10-11.

²⁵ Jacques Waardenburg, "Protestanlık", *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 34: 351-354.

²⁶ Kilise üyeleri, Kutsal Ruh tarafından yapılan bu atamayı bir nevi peygamberlik olarak görmektedirler.

²⁷ "Plymouth Brethren", *Wikipedia*, 2020, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Plymouth_Brethren&oldid=951653047.

bir otoriteye bağılı olarak faaliyet göstermemektedirler. Türkiye’de, Protestan Kiliseler Derneğı (Temsilciler Kurulu), Protestan Kiliseleri bir araya getiren bir sivil toplum örgütü olarak çalışmakta fakat yerel kiliseler üzerinde herhangi bir yaptırım bulunmamaktadır.

Teolojik meselelerde Protestan Kilisesi tek otorite olarak Kutsal Kitabı kabul etmektedir. Dolayısıyla kiliseye üye olan herkes Kutsal Kitabı okuma ve yorumlama konusunda diğerkileri ile eşit konumdadır. Kilise önderlerinin dini yorumlarının kesin bir bağlayıcılığı yoktur. Bununla birlikte Kutsal Kitap’ın, dini bilginin taşıyıcıları ve kilisenin hizmetkârlarına saygı gösterilmesi gerektiğı şeklindeki buyruğı, Protestan cemaatin pratikte kilise önderlerine karşı itaatkâr bir tutum takınmalarını sağlar. Diyarbakır Protestan Kilisesinde iki önder (Kilise İhtiyarı) bulunmaktadır. Bunlardan Ahmet Güvener’in cemaat nezdinde tanınmış bir karizması vardır ancak bu karizma dini konularda kesin itaati gerektirecek şekilde mutlak değildir.

7. Unvan ve Hitaplar

Protestanlıkta, atanmış ya da seçilmiş olsun, kilisenin dini işlerini yürüten kişi pastör unvanı ile nitelenir. Diyarbakır Protestan Kilisesinde bu unvan pek kullanılmamaktadır. Onun yerine önder, ihtiyar, din görevlisi ve pratikte pek kullanılmasa da çoban şeklindeki unvanlar tercih edilmekte ve çoğulcu bir önderlik modeli benimsenmektedir.²⁸ Bir diğerk unvan da diyakonluktur.²⁹ Diyarbakır Protestan Kilisesi’nde bu unvan, vaaz, İncil eğitimleri ve kilisenin diğerk işlerinde kilise ihtiyarına yardım eden kimseler için kullanılmaktadır.³⁰ Daha genel olarak ise kilisede dini hizmetleri gören kimselere “hizmetkâr” denilmektedir.

Diyarbakır Kilisesinde topluluk üyelerinin her biri için, “Mesih İnanlısı”, “imanlı” ya da “kardeş” ifadeleri kullanılmaktadır. Topluluk, bir dini grup olarak, Protestan değil, İncil’deki adlandırmaya uygun biçimde sadece “Kilise” veya “İncil Topluluğı” şeklinde adlandırılmayı tercih etmektedir.

8. Din Yorumu/Anlayışı

Protestanlık, Martin Luther’in, (1483-1546) Roma Kilisesini protesto etmesiyle ortaya çıkan ve esasen Tanrı ile kul arasındaki aracılığı reddeden, inanmış her Hristiyan’ın rahibinin bizzat kendisi olduğunu ileri süren³¹ ve daha sonra Zwingli ve Calvin gibi Hristiyan ilâhiyatçılarca geliştirilen, Hristiyanlığın teolojik ve ahlâkî bir yorumunu ve buna paralel olarak ortaya çıkan kiliseler ve cemaatler topluluğunu ifade eder.³²

Diyarbakır İncil Topluluğunun Hristiyanlığın teolojik, epistemolojik ve etik unsurlarına yönelik anlayış ve yorumları diğerk birçok Protestan oluşum ile ortak özellikler göstermektedir. M. Luther’in sola gratia (yalnızca lütüfla), sola Christi (yalnızca Mesih aracılığıyla), sola Scriptura (yalnızca Kutsal Kitap aracılığıyla), sola fide (yalnızca imanla) şeklindeki manifestosu³³ Diyarbakır İncil Topluluğı tarafından da teolojik

²⁸ Diyarbakır Protestan Kilisesinde iki kilise önderi bulunmaktadır.

²⁹ Protestan Kiliseleri arasında diyakon unvanının teorik ve pratikteki kullanımını hakkında birçok farklılık vardır. Bk. J. M. Ross, “Deacons in Protestantism”, *Theology* 58/425 (1955): 429.

³⁰ Diyarbakır Protestan Kilisesinde iki diyakon bulunmaktadır. Şimdiye kadar Diyarbakır Kilisesinde yetişip başka kiliselere giderek orada görev alan beş önder ya da diyakon vardır.

³¹ Ali Yaşar Sarıbay, “Protestanlık ve Sekülerizasyon: Sosyolojik Bir Bakış”, *Din-Devlet İlişkileri Sempozyumu* (İstanbul: Umut Matbaacılık, 1996), 72.

³² Waardenburg, “Protestanlık”.

³³ Kirsten Birkett, *Reformun Özü-Hristiyanlığın Reform Tarihi* (İstanbul: Bütün Dünya Kitaplığı, 2003), 79.

kıtaslar olarak kabul edilmektedir. Öncelikle Protestanlığın iki temel prensibi olan; Hıristiyanların hayatı ve iman konusunda kutsal kitabın yüce otorite olduğu ve günahkâr bir insanın, amellerinin tesiri olmadan sadece ilahi inayetle bağışlandığı inancı³⁴ Diyarbakır İncil Topluluğunun din anlayışını çerçeveleyen temel ilkelerdir. Bu iki prensip din anlayışı konusunda Kilisenin diğer yaklaşım ve yorumlarının usul ve üslubu üzerinde belirleyici olmuştur.

Diyarbakır İncil Topluluğu, tarihe aktif müdahalede bulunan klasik teist bir Tanrı tasavvuruna sahiptir. Bu bağlamda adil ve merhamet sahibi olan Tanrı'nın, sadece "ilahi söz" vasıtasıyla konuştuğu ve iradesini yerine getirdiği inancıyla her türlü putperestliği ve ikonaları ret eden radikal bir monoteizmi benimsemektedir. Tanrı ile insan arasında İsa Mesih'ten başka aracının varlığını yadsımak ve dolayısıyla Kutsal Ruh'un, tarihsel gelenek ve Roma Katolik Kilisesi ile bağlantılı olduğu inancını ret etmek suretiyle dini alandaki otoriter ilişkilere ve hiyerarşik kilise yapısına karşı çıkmaktadır. Topluluk, inanç, eylem ve düşünceleri için tek yetki kaynağı olarak Kitab-ı Mukaddes'i kabul etmekte³⁵ ve onun asıl lisanları olan İbranice, Aramice ve Grekçenin de tümüyle Tanrı'nın hatasız esini ve inanç, ibadet ve uygulama konusunda tek güvenilir, yeterli ve yetkili kaynak olduğuna inanmaktadır.³⁶

Protestanlığın genel ilkelerine paralel olarak, Diyarbakır Kilisesine göre de kurtuluş amel ile değil, ancak Tanrı'nın inayeti ile mümkündür. Dolayısıyla kişinin ortaya koyduğu fiiller, Tanrı'ya ulaşma yolunda sergilenmiş insani edimler değil, kendisine bahşedilmiş olan, dolayısıyla hâlihazırda sahip olduğu ilahi lütfâ karşılık duyduğu minnet ve şükranın delili ya da tezahürü olarak kabul edilmektedir.

Kutsal Kitap okumalarında, Evanjeliclerin büyük ölçüde literalist yaklaşımı benimsemelerine, dolayısıyla kutsal metinlerin alegorik anlaşılma biçimlerine mesafeli durmalarına,³⁷ Kutsal Kitap'a, ondan açıkça anlaşılmayacak şekilde yorum eklemek suretiyle, Tanrı'nın bilgisini, "müjdeyle kuşanmış Mesih" dışında bulmaya çalışmayı ret etmelerine³⁸ benzer bir anlayışla, Diyarbakır İncil Topluluğu da Kutsal Kitap yorumlarında literal/lafzi yaklaşımı benimsemektedir.

Diyarbakır İncil Topluluğu, On Emir'in ikinci buyruğunu dayanak göstererek, basit bir haç dışında kilisede her türlü heykel ve imgeyi bulundurmamayı putperestlik kalıntısı bir inanç ve uygulama olarak kabul etmektedir. Ancak, Tanrı'nın insanlık için ortaya koyduğu fedakârlığın bir hatırlatıcısı olarak kabul ettikleri haça bu konuda bir ayrıcalık tanımakta fakat onu kutsal bir nesne olarak görmemektedirler. Günlük hayatta haçın taşınmasını da, onu taşıyan kişinin kusurlarının toplum tarafından topyekûn topluluğa mal edileceği düşüncesi ile uygun bulmamaktadırlar. Bununla birlikte, diğer Hıristiyan mezheplerden Protestanlığa geçen kimselere bu konuda müsamaha gösterilmektedir.

Hıristiyanlık içinde, toplumsal değişme olgusunun, dinsel yorumlar üzerindeki en bariz etkisinin (istisna olabilecek bazı fraksiyonları göz ardı edildiğinde) Protestanlıkta tezahür ettiği söylenebilir. Kadın hakkındaki mülâhazalar ve felsefenin dine transferi

³⁴ Albert M. Besnard v.dğr., *Hıristiyan İlahiyatı* (Konya: Arı Basımevi, t.y.), 104.

³⁵ Charles Ryrie, *Kısaca İncimiz*, t.y., 5.

³⁶ İstanbul Protestan Kilisesi Vakfı, *İlmihal-İnanç ve İbadet Klavuzu*, 8.

³⁷ Şinasi Gündüz, "Protestan Geleneğinde Yeni Hıristiyan Sağı Olarak Evanjelizm", *Günümüz Dünyasında Müslümanlar* (Ankara: Fecr Yayınları, 2006), 56; Şinasi Gündüz, "Evanjelizm (Evanjelikalizm)", *Yaşayan Dünya Dinleri*, 3. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 159.

³⁸ Birkett, *Reformun Özü-Hıristiyanlığın Reform Tarihi*, 83.

gibi daha birçok konuda Protestanlık başlangıçtaki inanç, tutum ve pratiklerinin birçoğunu revize etmiştir. Özellikle modernitenin Protestanlık üzerindeki yansımaları oldukça köklü olmuştur. Bu bağlamda ortaya çıkan sonuç, modernite ile dinin uyumlulaştırılması olmuştur. Modernleşme süreciyle birlikte örneğin Evanjelik dünya görüşünün ‘ofansif’ yanları (günah, cehennem, ilahi yargı, vd.) daha az vurgulanır veya vurgulanmaz olmuş, ‘pozitif’ yanları (neşe, barış, aşk vd.) ön plana çıkarılmıştır.³⁹ Referans aldıkları kaynaklara, kilisedeki vaazlara veya çağrılarında kullandıkları üsluba bakıldığında Diyarbakır İncil Topluluğunun da, Batı dünyasındaki kadar olmasa da Protestanlığın klasik asketik karakterini modern söylem lehine dönüştürdüğü söylenebilir.

9. Dini Hayat ve Dindarlık Biçimleri

Protestanlık, kilisenin ve geleneğin otoritesini ret etmek ve kutsal kitap ile ilgili öğretilerinde kısmen Pavlus’un yorumlarına bağlı kalmak suretiyle imanın, kişinin dindarlığı üzerindeki merkezi rolüne odaklanmıştır.⁴⁰ Protestan dindarlık anlayışının gelişiminde, kilisenin yozlaşması sürecinde daha çok öne çıkan Hristiyan mistisizminin ve bireysel kurtuluş eğilimlerinin önemli bir tesiri olmuştur.⁴¹ Bu dindarlık anlayışı bir taraftan geleneğin formel ritüellerini ve ruhbanların aracılığını yadsırken diğer taraftan Tanrı bilgisi ve sevgisini önceleyen bir gönül dindarlığını öne çıkarmıştır. Buna karşın, Katolik din ve dünya görüşü ile karşılaştırıldığında, Protestanlıkta gündelik hayatta kutsal alanların oldukça daraltıldığı ve din ve dindarlık tasavvurunun daha çok “ilkelere” sıkıştırıldığı görülür.⁴² Bununla birlikte Diyarbakır İncil Topluluğu gibi, toplumsal olarak başka bir inanç tarafından ‘kuşatılmış’ ve daima bir gözetilme ve kuşkulu bakışlar altında olma duygusu ile yaşayan küçük dini gruplarda, gündelik hayatta sürekli olarak bir dinsel atmosferinde kalma ihtiyacı hissedilir.

Diyarbakır İncil Topluluğunda dini hayat bilişsel, ruhsal ve maddi olarak kategorize edilebilir. Brethren Kiliselerinin genel anlayışına paralel olarak topluluk, Kutsal Kitap öğretilerinin her üye tarafından bilişsel olarak içselleştirilmesine özel bir önem vermektedir. Bu amaçla, vaftiz olanların bir süre, bire bir Kutsal Kitap etüt eğitimine tabi tutulması öncelenmektedir. Bu şekilde hem topluluğun doktriner çatısının yeni üye tarafından içselleştirilmesi sağlanmakta hem de Kutsal Kitap’ın yegâne otorite olarak benimsenmesi ihsas edilmektedir. Dini hayatın ruhsal boyutunda ise ilahiler, övgü ve şükran duaları, üyelerin teşvik sözleri, Rabb’in sofrası ve vaazın önemli bir yeri vardır. Bütün bunların, dinsel yönünün yanında topluluk içindeki kolektif bilinci, üyeler arasındaki bütünleşme duygusunu ve grup sinerjisini besleme açısından çok önemli bir tesirinin olduğu söylenebilir. Bunda müziğin ritminin ve Türkçe ve Kürtçe olarak topluca söylenen ilahilerin özel bir yeri vardır. Ayrıca topluluk üyelerinin yakın zamanda yaşadıkları ve Tanrı’nın inayeti olarak yorumladıkları özel bazı deneyimlerini, ibadetin coşkulu kesitlerinde, diğerleri ile paylaşmaları, grup üyelerinin inanç ve pratiklerinde motivasyon temin edici bir etki sağlamaktadır.

Topluluk, “sürüden ayrılmamaları” ve “kaybolmamaları” için üyelerinin, Kilisenin etkinliklerine katılım sağlamalarına büyük önem vermektedir. Bu bağlamda Kilisenin ibadeti ve etkinliklerine verilen önem, Tanrı yoluna verilen öneme eşdeğer sayılmakta,

³⁹ Sarıbay, “Protestanlık ve Sekülerizasyon: Sosyolojik Bir Bakış”, 80.

⁴⁰ Mustafa Alici, “Ortodoks Ve Protestan Kiliselerinde Dini Otorite”, *Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi*, 2015, 41-56.

⁴¹ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 178-179.

⁴² Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye*, 2. Bs (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 173-174.

topluluğu aynı zamanda her bir üyenin topluluğa temel bir hizmeti olarak görülür, bu konudaki ihmalkârlıklar, “bedenin” bereketini kaçırmak olarak kabul edilmektedir. İlahi sözün aktarımı olarak görülen vaaz da dini hayatın en önemli etkinliklerinden biridir. Kutsal Kitap merkezli olarak verilen vaaz, haftalık ev gruplarında yapılan İncil çalışmaları ile cemaat üyelerini endoktrine etme konusundaki en önemli etkinliktir.

Su vaftizi ve Rabb’in sofrası (Evharistiya/Ekmek-şarap ibadeti) İsa Mesih’in göğe yükselmeden yerine getirilmesini buyurduğu iki temel tören olarak kabul edilmektedir.⁴³ İnanç olarak su vaftizi ve Rabb’in sofrasından yemek, önceden bir araya gelmiş topluluğu kutsala bağlamak suretiyle⁴⁴ hem Mesih hem de Mesih’in topluluğu ile birleşmenin insanlar önünde açıklanmasını temsil etmektedir. Bu iki törenin topluluk nezdinde nesnelleşen yönü ise, mücerret bir beden olarak kabul edilen Kilisenin şahsında, topluluk üyelerinin yekvücut olmalarıdır.

Diyarbakır İncil Topluluğu üyelerinin büyük çoğunluğu, Tanrı ile daima çok yakın bir ilişkide olduklarını ifade etmektedirler. Subjektif boyutuyla bu deneyimin keyfiyeti bir tarafa, sosyolojik olarak bu olgunun, yeni bir dine geçişin heyecanı ve dışlanmış bir dini hareketin üyeleri arasındaki bütünleşme ve grup bilincinin duygusal yoğunluğu ile yaşanan sosyal-psikolojik durumla ilgili olduğu düşünülebilir.

Cumartesi günleri kilisede yapılan duanın, Diyarbakır İncil Topluluğunun dini ve sosyal hayatında önemli bir yeri vardır. Dua isteyenler, bunun için hazırlanmış tahtaya isimlerini yazmakta, topluluk da onlar için bir hafta boyunca dua etmektedir. Bu dualar, zor süreçlerden geçen kimseler için, topluluk tarafından ilgi, sevgi, yardım ve değer görme gibi anlamlar taşımakta, bu da grup üyeleri arasındaki bütünleşmeyi perçinlemektedir.

Müzik ilk Hıristiyanlardan beri hem dini ritüellerde hem de misyonerlik faaliyetlerinde etkili bir şekilde kullanılmıştır.⁴⁵ Tekrarlanabilirlik, kalıplaşmışlık ve ardışıklık gibi nitelikleri sayesinde duygusal bir coşkuyu yaratma ve ritüellere katılımı teşvik etme özellikleri ile müzik,⁴⁶ Diyarbakır İncil Topluluğunun da dini hayatının önemli bir bileşenidir. Çeşitli müzik enstrümanlarının eşliğinde, topluluk üyelerinin topluca söyledikleri ilahilerin başta dini ve psiko-sosyal olmak üzere çok boyutlu etkilerinden söz edilebilir. Müzik, bazen iki saate yakın sürebilen Pazar ibadetine canlılık katmanın yanı sıra, topluluğa yeni katılan üyelerin aidiyet bilincini geliştirme ve ibadeti izlemeye gelenlerin ilgisini uyandırma konularında oldukça işlevsel olmaktadır. İlahilerin Türkçe ve Kürtçenin farklı lehçelerinde söylenmesi, katılımcıların kutsalın “aurasına” girişlerini kolaylaştırıcı bir unsur olmaktadır.

Diyarbakır İncil Topluluğu, gündelik hayatta, “Mesih İsa’ya benzeme” ve “Allah kelamını giyinme” olarak temalaştırılan bir formda yaşama konusunda üyelerini motive etmektedir. Topluluk üyeleri, kitabi bir dine inanan Müslümanlar ile aynı toplumsal ortamı paylaşmaktan ötürü, ötekine benzeme ya da dindarlıkta “yorulma” riskine karşı, günlük olarak dua etme, Kutsal Kitap okuma ve oruç tutma gibi bireysel düzlemde dindarlığı, grup ekseninde ise dinselliği zinde tutacak tutum ve pratikler konusunda mütemadiyen telkin edilmekte ve üyeler bu konudaki ihmaller nedeniyle gelebilecek

⁴³ Ryrie, *Kısaca İnançımız*, 38-39.

⁴⁴ Güstav Mensching, *Dini Sosyoloji* (Konya: Tekin Kitabevi, 1994), 17-18.

⁴⁵ Feyzan Göher, “Müziğin Toplumsal İşlevi Müzik, Siyaset, Din ve Ekonomi”, *Müzik Kültürü ve Eğitimi*, 2009, 311.

⁴⁶ İlkay Şahin, “Dinî Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLIX/2 (2008): 280.

“sekülerleşme tehlikesi”ne karşı uyarılmaktadır. Kilise önderlerinden birinin bu konudaki ifadeleri dikkat çekicidir.

“Protestan Kilisesine mensup bir kimse seküler bir hayat yaşayamaz, o hayata yönelik aş eremez. İsa Mesih’i dinlemelidir, buyruklarını kulak arkası etmemelidir, buyruklarını birebir yaşmalıdır. Aksi halde ruhsal bir ölüm yaşar. Kutsal Ruh bir insana, insani bir ruha nüfuz edince onu günahlara karşı korur. Şayet kişi günah işlerse Tanrı’nın inayetini reddetmiş olur. Bu da en büyük küfürdür.” (İ. U., kişisel görüşme, 08.09.2019)

10. Popüler İnanç ve Uygulamalar

Hem İsa Mesih’in kutsal metinlerde yer alan mucizelerine hem de diğer kutsal şahsiyetlerin ve hatta sıradan inananların hayatında, mucize olarak gerçekleştiğine inanılan şeylere bakıldığında Hıristiyanlığın bir mucizeler dini olarak değerlendirilmesi pek abartı olmaz. Diyarbakır İncil Topluluğu, İsa Mesih’in insanlık ile olan ilişkisinin ve onlara yönelik inayetinin sürekli olduğuna, insanlar ile konuştuğuna⁴⁷ dolayısıyla, O’nun mucizelerine her zaman tanıklık edilebileceğine inanmaktadır.

Büyüsel uygulamalara inanç, topluluk üyeleri arasında oldukça yaygındır. Topluluk önderleri kendilerinin, büyü yapılmasını kesinlikle tasvip etmediklerini ancak büyü yapılmış kimselere, büyüünün bozulması için dua ettiklerini ifade etmektedirler. Kilise hizmetkârlarından biri, toplumun her kesiminden, ayda yaklaşık 3-5 kişinin kiliseye bu amaçla geldiğini, bu kimselere büyü yapılıp yapılmadığını anlayabildiğini ve kendilerine; “İsa Mesih’e sığınarak yapacağı duanın gerçekleşeceğine inanmaları halinde, büyüünün bozulacağını” ifade ettiğini ve bu şekildeki pratiklerle çoğu kimsenin büyüden kurtulduğunu belirtmektedir.

Tanrısal lütfun rüyalarda gerçekleşebileceğine inanma ve bu tür deneyimlerin topluluğun diğer üyeleri ile paylaşılması, cemaat üyeleri arasındaki popüler inanç, tutum ve pratiklerin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Bu anlayıştaki üyelerden biri, konu ile ilgili bir tanıklığını şu ifadeler ile dile getirmektedir;

“H. abla sigara tiryakisi bir kadındı. Sigarayı bırakma konusunda bize bir tanıklığını anlattı. Rüya görmüş, rüyada birisi ona, ‘sen sigarayı bıraktın’ demiş. Bırakacaksın değil, bıraktın demiş. O da uyandıktan bir süre sonra sigara içmiş ama sigara içememiş, kasılıyormuş sürekli. Sigarayı bırakmış, ağzında yaralar çıkmaya başlamış. Rüyasında biri onun ağzına üflemiş, sabah uyandığında ağzında hiçbir yara izi yokmuş. Yani ona Rab bıraktırdı sigarayı...” (Ç. G., kişisel görüşme, 30.06.2019).

Bu verilerden, Diyarbakır İncil Topluluğunun dini hayatında popüler inanç ve pratiklerin önemli bir yer tuttuğu ve bu inanç ve pratiklerde Hıristiyanlık öğretisinin olduğu kadar yerel kültürel dinamiklerin de etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

11. Din Eğitimi ve Dini Sosyalleşme

Diyarbakır İncil Topluluğu, dini eğitim ve sosyalleşme faaliyetlerini; kilisedeki ibadet ve etkinlikler, topluluk üyelerinin evlerindeki toplantılar, uluslararası uzaktan eğitim programları, sosyal medya mecraları, Türkiye genelindeki gençlik buluşmaları, gezi ve kamplar gibi farklı yer, zaman ve biçimlerdeki etkinliklerle yürütmektedir.

⁴⁷ Kilise üyelerinden bir kadın, Tanrı’nın her zaman insanlarla konuştuğu hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir; *“Tanrı insanla konuşur. Mesela benim babam ile Tanrı konuştu. Bir başkası aracılığıyla konuştu. Burada bir kilise pastörü vardı, onun aracılığıyla Tanrı benim babama peygamberlik verdi.”* (S. G., kişisel görüşme, 30.06.2019)

Protestan kilise hayatında teoloji eğitimine büyük önem verilir.⁴⁸ Bu eğitimin merkezinde Kitab-ı Mukaddes üzerine yapılan dersler yer almaktadır. Bu bağlamda Hıristiyanlığa yeni geçen kimselere yönelik ve gönüllü katılıma dayalı olarak verilen *Havari Kursu*, Diyarbakır İncil Topluluğu'nun üyelerine verdiği en sistematik ve etkili dini eğitim sürecidir. Kutsal Kitap'ın derinlikli bir öğretiminin amaçlandığı bu süreç haftada iki günlük eğitimlerle yaklaşık bir yıl sürmektedir. Hıristiyan teolojisi konusunda lisansüstü düzeyde eğitim görmek isteyenlere uluslararası uzaktan eğitim imkânı sunulmakta, halen bu eğitimi görmekte olan üç kilise üyesi bulunmaktadır. Bütün bu eğitimler sayesinde, Diyarbakır İncil Topluluğu şimdiye kadar, diğer kiliselere hizmet etmek üzere gönderilmiş beş kilise önderi yetiştirmiştir. Bu durum topluluğun etkili bir dini eğitim sistemine sahip olduğunu göstermektedir. Günümüz misyonerlik anlayışında, Kilisenin yerelleşmesi için, yerli halk arasında misyonerlik faaliyetlerini aktif bir şekilde yürütebilecek ve liderlik vasfına sahip yerel önderlerin çıkarılmasına ayrı bir önem atfedilmesi⁴⁹ ve Diyarbakır Kilisesinin bu yönde gösterdiği performans, onun Türkiye'deki diğer Protestan kiliseler arasında saygın bir imaja sahip olmasının sebeplerinden biri olmuştur.

Cumartesi toplantısı ve pazar ibadeti sırasında verilen vaazlar, çarşamba günleri yapılan ev grubu İncil çalışmaları, salı günlerindeki kadın toplantıları da kilise cemaatinin dini eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Pazar ibadeti sırasında kilisede çocuklara yönelik kreş hizmeti sunulmakta, bu sırada çocuklara dini eğitim (*Pazar Eğitimi*) verilmektedir. Çocuklara, Hıristiyanlığın dini ve sosyo-kültürel değerlerinin ve bu değerlere uygun davranış kalıplarının aşılmasını hedefleyen bu eğitim sürecinde, müzik ve drama önemli birer dini sosyalleşme aracı olarak kullanılmaktadır.

Her yıl belirlenen zamanlarda bölgesel olarak düzenlenen yetişkin⁵⁰ ve gençlik kampları,⁵¹ Türkiye Protestan gençlik buluşmaları⁵² gibi her biri yaklaşık 4-7 gün süren etkinliklerin, topluluk üyelerinin dini sosyalleşmeleri konusunda oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu etkinliklerde, toplu yenilen yemekler, yapılan dualar ve boş zaman etkinlikleri ile bireylerde dayanışma ruhunun güçlendirilerek, toplumsal dışlanmışlık karşısında yaşanabilecek yalnızlık duygusunun giderilmesi ve dini motivasyonun güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

İnanç ilkeleri açısından salt bir tevhid inancına sahip olmaları itibarıyla teolojik olarak dinsel dışlayıcılığı esas alan Müslüman bir toplum içinde bir inanç azınlığı olarak yer alması, Diyarbakır İncil Topluluğunun, dini eğitimdeki önceliklerinin ve dini sosyalleşme biçimlerinin Hıristiyan toplumlarından farklılaşmasında belirleyici olmuştur. Özellikle gençliğin dini eğitiminde Hıristiyan inanç ilkelerinin benimsetilmesi kadar, bu ilkelerin başkalarına karşı savunulması (apologia) ve misyonerlik (müjdeleme) faaliyetlerindeki strateji ve prensiplerin öğretilmesine büyük önem verilmesi söz konusu olgu ile gerekçelendirilebilir.

⁴⁸ Waardenburg, "Protestanlık".

⁴⁹ Gündüz, "Evanjelizm (Evanjelikalizm)", 203.

⁵⁰ Güneydoğu Kiliseler Birliğinin 8-13 Temmuz 2019 tarihleri arasında Hazar Gölü çevresinde düzenlediği kampa 137 kişi katılmıştır.

⁵¹ 21-26 Temmuz 2019 tarihleri arasında Hazar Gölü çevresinde düzenlenen Gençlik Kampına Van, Malatya, Adıyaman, Antakya, Adana, Mardin, Diyarbakır ve Mersin'den, 18 yaşının altındaki 120 civarında çocuk katılmıştır.

⁵² 2019 yılı Ağustos ayının son haftasında, Protestan Hıristiyan Gençliğin İstanbul Buluşmaları kapsamında bir hafta süren bir program düzenlenmiş, bu programa 30 kiliseden, 18-30 yaş aralığındaki yaklaşık 300 kişi katılmıştır.

12. Müslüman Toplum ile Karşılıklı Önyargılar ve Stereotipler

Müslümanlar ile Hıristiyanlar öteden beri karşılıklı olarak, dini kimliklerini korumaya matuf, teolojik veya sosyal sebeplere yaslanarak çeşitli kalıp yargılar geliştirmişlerdir. Bu kalıp yargılar beraberinde onların birbirlerini algılamalarında kategorik bakışı, aşağılamayı ve çatışmayı getirmiştir.⁵³ Müslümanların bu konuda Hıristiyanlar hakkındaki temel anlayışları, onların, son ve gerçek din olan İslam'ın kendilerine ulaştığı halde onu kabul etmeme hususunda inat eden "cahil" ve "kâfir" oldukları⁵⁴ şeklindeki nitelermeler çerçevesinde şekillenmiştir. Hıristiyanlar ise İslam dininin zaten topyekûn sapkın bir hareket olduğu düşüncesine sahip olagelmışlerdir.

Her inanç sistemi, en doğruyu ve en mükemmeli temsil ettiği ve dolayısıyla ötekilere karşı üstünlük iddiasıyla etnosentrik bir karakter arz eder. Ancak bu anlayışın ötekine yansımaları konusunda toplumsal koşullar önemli oranda belirleyici olurlar. Geleneksel ve geleneksellikten modernizme doğru gerilimli bir geçiş süreci yaşayan toplumlarda dini kimlik daha çok ön planda tutulur. Bu tür toplumlarda dini kimliğin kazandırdığı prestijli sosyal kimlik, ötekine yönelik aşağılayıcı ve dışlayıcı söz ve fiillerle tezahür eder. Bu da farklı dini gruplar arasındaki ilişkilerde önyargı ve ayrımcılık gibi olgularla kendini gösterir.⁵⁵

Diyarbakır'da Müslüman toplum ve Diyarbakır İncil Topluluğu, benimsedikleri dini ve toplumsal kimlikler ve bu kimlikleri koruma arzusu nedeni ile her biri, öteki hakkında çeşitli önyargılara sahiptirler. Diğer birçok konuda Dışlayıcı (Exclusiv) Brethrenlere göre daha çoğulcu bir anlayışa sahip olan Açık (Open) Brethren Protestan kiliselerin teolojik düşüncelerini paylaşan bir Hıristiyan grup olarak Diyarbakır İncil Topluluğu, (dinde çoğulculuk konusunda nispeten daha ılımlı ama) dini çoğulculuk konusunda diğerlerine benzer şekilde dışlayıcı bir anlayışa sahiptir. Kendilerinin en doğru inanç üzere olduklarını sürekli olarak vurgulama zorunluluğu, öteki olarak karakterize ettikleri Müslüman toplumla benzeşen değil, farklılaşan taraflarını ön planda tutmalarını gerektirmektedir. Bu da onların, Müslüman toplumu mütemediyen olumsuz sıfatlar ile nitelermelerini netice vermektedir. Bu tutumun gelişmesinde; din değiştiren kimselerin, din değiştirme süreçlerinin psiko-sosyal altyapısını gerekçelendirme, yeni bir 'nomos'un temini ve tahkimi için önceki inancın temsilcilerini suçlama⁵⁶ gibi eğilimler önemli birer faktördür.

Din değiştirme olgusu, psiko-sosyal olarak kişide, yeni benliğin eski benliğe göre daha üstün görülmesini ve bu üstünlüğün sağlamaştırılması çabasında, eski benliğin sürekli olarak olumsuzlanmasını getirir.⁵⁷ Bu tutum içinde Diyarbakır İncil Topluluğunun, Müslüman iken Hıristiyanlığa geçmiş üyeleri, din değiştirmeden önceki dinsel yaşantılarının betimlenmesinde daha çok olumsuz deneyimlere odaklanmakta ve genel

⁵³ Hayati Hökelekli, "Müslüman ve Öteki: Farklı Dini Grupların Birbirini Algılama Biçimi", *Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitab* (İstanbul, 2007), 420.; Küreselleşen dünya ile birlikte öteki dini grupları daha yakından tanıma fırsatı doğmuş olmasına rağmen, dünyada dinsel önyargı ve ayrımcılık varlığını hala sürdürmektedir. Bunun en tipik örneğini, hukuksal olarak demokratik birçok düzenlemenin yapılmış olmasına rağmen Avrupa Birliği ülkelerinde Müslümanlara yönelik önyargı ve ayrımcılık oluşturmaktadır. Bk. EUMC, "Muslims in the European Union Discrimination and Islamophobia", 2006, 108.

⁵⁴ Bernard Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler* (Ankara: İmge Kitabevi, 1996), 19.

⁵⁵ Asım Yapıcı, "'Öteki'ni Algılama Bağlamında Dini Gruplar Arası İlişkiler", *Dini Araştırmalar* 5/14 (2002): 37.

⁵⁶ Anton C. Zijderveld, *Sahnelik Toplum* (İstanbul: Pinar Yayınları, 2007), 61-62.

⁵⁷ Köse, "Din Değiştirmenin Psiko-sosyolojik Nedenleri", 410.

olarak Müslümanlar hakkında, özellikle Allah tasavvuru, şiddet eğilimleri, toplumsal cinsiyet, Tanrı'nın inayeti yerine, ritüele ve öte dünya merkezli ve çıkara dayalı hesaplı/tedbirli dindarlık ile kurtuluş beklentisi ve toplumsal ahlak konularında olmak üzere, çeşitli kalıp yargıları sürekli olarak canlı tutmaktadırlar.

Diyarbakır'da Müslüman toplumun ise genel olarak, Hıristiyan gruplara (özellikle misyonerliği benimseyenlere) yönelik olumsuz bir tutum içinde olduğu söylenebilir. Bu tutum kimi zaman kendisini çeşitli önyargılar şeklinde gösterebilmektedir. Üç Tanrı'ya taptıkları, sarhoşluğu ve zinayı mubah saydıkları, misyonerlik faaliyetlerinde özellikle gençleri manipüle etmek için Kutsal Kitap'ın arasına para koydukları, insanların sırf bir menfaat elde etmek için kiliseye gittikleri şeklindeki kabuller bu önyargılardan bazılarıdır.⁵⁸

Müslümanların genelde Hıristiyanlara, özel olarak da Diyarbakır İncil Topluluğuna yönelik önyargılarının, Müslümanlarca niyetlenilmemiş bazı önemli sonuçları da olmaktadır. Başkaca sebeplerle söz konusu toplulukla etkileşime giren Müslümanların bazılarının, toplumda, Hıristiyanlarla ilgili olarak yaygınlıkla paylaşılan önyargıların doğru olmadığını fark etmeleri, onlarda duygusal bir gerilime neden olmaktadır. Misyonerlik faaliyetlerinde, bu önyargıların gerçek olmadığını ve neden oldukları mağduriyetlerin gösterilmesi, hedef kitlenin ikna edilmesi konusunda önemli birer argüman haline gelebilmektedir. Bu koşulların geliştirdiği psikolojik vasat bireylerde, dışlanan gruba karşı bir sempati duyma ve onlarla dayanışma isteğini doğurmakta bu da din değiştirmenin çok önemli bir psiko-sosyal temelini oluşturmaktadır.

13. Dinsel Özgürlük ve Toplumsal Dışlanma

Modern dünyada insanlar, bağlı oldukları dini inançlar ve ait oldukları dini kültürel gelenekleri dolayısıyla toplumsal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar.⁵⁹ Modern ulus devletlerde, çoğul dini kimliklerin dinsel hoşgörü ve çoğulculuk talepleri, çoğu zaman ulus devletin çıkarları doğrultusunda yorumlanmaktadır. Fransız mahkemelerinin devlet okullarında Hıristiyanlık ve Yahudiliğin sembolleri olan haç ve kippa konusunda gösterdikleri müsamahayı Müslümanların başörtüsü konusunda göstermemeleri⁶⁰ bu ayrımcılığın basit bir örneğidir.⁶¹ Bunun bir adım ötesinde, Batılı zihnin ürettiği İslamofobi, sadece Müslümanlara yönelik ön yargıları değil, aşağılama, horlama, dışlama, ayrımcılık, yaşam hakkı vermeme, kısaca Müslümanları bütünüyle düşman görmeyi içermektedir. Zira bu zihin yapısında İslâm ve Müslümanlar, özellikle Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar için yaşamsal bir tehdit olarak algılanmaktadır.⁶²

İslam'ın, zımmî hukuku ile gayrı Müslimlerin inanç özgürlüğünü teminat altına almasına⁶³ karşın Müslümanların bu özgürlüğün sağlanmasına ilişkin tarihsel

⁵⁸ Bu konunun dikkat çeken bir diğer yönü ise benzer ön yargıların bazı akademik çalışmalarda da yer almasıdır. Örneğin, Hıristiyanlığa geçenlerin *büyük çoğunluğunun* Alevi Müslümanlar veya işsiz kimseler olduğu şeklindeki önyargılar bunlardan bazılarıdır.

⁵⁹ İbrahim Yenen, "Yazılı Basında Yayımlanan 'Dinsel Ayrımcılık' Haberlerinin Sosyolojik Analizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017): 661.

⁶⁰ Davie, *Modern Avrupa'da Din*.

⁶¹ Bununla birlikte Almanya'da Müslümanlar ile Protestan Kiliseleri arasında birlikte yaşam diyalogu çerçevesinde dayanışma ve işbirliği çabaları da vardır. Bk. (Köftürücü, 2014 : 173-174)

⁶² Asım Yapıcı - Feyza Yapıcı, "Ön Yargı ve Ayrımcılık Bağlamında İslamofobi: Dinî-Sosyal Kimlikler Arası İlişkilerde Değişim ve Süreklilik", *İlahiyat Akademisi*, 6 (2017): 20.

⁶³ İlyas Çelebi, "Farklı İnanç Grupları ile Bir Arada Yaşamın Dini/Teolojik Bakımdan İmkani", *Toplumsal Birliğin Güçlendirilmesinde Dini Söylemin Önemi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 145-155;

uygulamaları farklılıklar göstermiştir.⁶⁴ Türkiye, Lozan Antlaşmasına göre, Ermeni Apostolik Kilisesi'ne mensup Ortodoks Hıristiyanlar, Museviler ve Rum Ortodoks inancına sahip Hıristiyanlar dışındaki dini grupları, dini azınlık olarak tanımamıştır.⁶⁵ Dolayısıyla bunların dışındaki inanç grupları, Türkiye'de dini azınlık olarak kabul edilmemektedir.

Diyarbakır İncil Topluluğu da yasal olarak dini azınlık statüsünde tanınmamasına karşın, kilise bir ibadethane olarak kabul edilmekte ve topluluk devlet tarafından informal olarak muhatap alınmaktadır. Buna istinaden kilisenin elektrik ve su faturaları, müftülük aracılığıyla Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinden ödenmektedir.⁶⁶

Topluluk üyelerinin toplumsal kabulü ve toplum ile bütünleşme derecelerini grup ve bireyler düzeyinde olmak üzere iki bağlamda değerlendirmek mümkündür. Diyarbakır'da diğer otantik gayri Müslim dini gruplara nazaran Diyarbakır İncil Topluluğu, misyonerlik faaliyetlerinin de etkisiyle daha çok uluslararası politik ilişkiler ekseninde bir ilgiye konu olmaktadır. Bu durum ona yönelik tutumun, değişken uluslararası ilişkilere duyarlı olarak, kuşku ve tolerans sarkacında farklılıklar göstermesine neden olmaktadır. Özellikle Türkiye'nin Batı dünyası ile siyasi ilişkilerin gerilimli olduğu zamanlarda topluluk üyelerinin ciddi bir güvensizlik duygusu yaşamaları söz konusu olguyu örneklemektedir. Öte yandan Diyarbakır İncil Topluluğunun, bölgede köklü bir tarihsel geçmişe sahip olmaması da onun Müslüman toplumun nazarında, bu topraklara ait, otantik kültürel bir kimlik edinmesini güçleştiren bir diğer faktördür.

Bireysel bağlamda topluluk üyelerinin toplumsal kabulünde ise topluluğun her bir bireyinin iletişim becerileri ve dinsel kimliğini sunum biçiminin yanında, ilişkide buldukları insanların 'öteki' ile ilişkilerdeki deneyimlerinin önemli bir etkisi vardır. Hıristiyanlığa geçtikten sonra, iç grup ilişkileri dışında, toplumla kurdukları sosyal ilişkilerde ılımlı ya da agresif kimliklere bürünme, topluluk üyelerinin Müslüman çevreleri ile ilişkilerinin keyfiyetini etkilemektedir. Birçok kriter esas alındığında benzer özelliklere sahipken Hıristiyanlığa geçen kimselerin, din değiştirme sonrasında, eski sosyal çevreleri ile ilişkilerinin çok farklı biçimlerde seyretmesi bu olguyu teyit etmektedir. Örneğin bu kimselerin bazılarının eski arkadaş çevresi ile ilişkileri tamamen koparken, bazılarının ilişkileri ise ciddi gerilimler yaşanmadan devam etmiştir. Öte yandan Müslümanların, Diyarbakır İncil Topluluğu üyelerine yönelik tutumlarında kişinin, çocukluğu veya gençliğinde gayri Müslimler ile hoşgörüyü dayalı bir ilişki tecrübesine sahip olup olmaması, din(darlık) anlayışı veya politik görüşleri belirleyici bir etkiye sahip olabilmektedir.

Metin Yiğit, "İslam Toplumunda Gayri Müslimlerin Hukuki Statüsü", *Diyarbakır: Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 148.

⁶⁴ Levent Öztürk, *İslam Toplumunda Hıristiyanlar*, 1. Bs (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012).

⁶⁵ "2018 Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu Türkiye", erişim: 02 Haziran 2020, <https://tr.usembassy.gov/tr/2018-uluslararasi-dini-ozgurlukler-raporu-turkiye/>.

⁶⁶ Bu ödemenin yasal dayanağı, 23/05/2002 tarih ve 24763 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 12/04/2002 tarihli 2002/4100 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın eki Kararın 3. Maddesi (f) fıkrasında 'İbadethanelerin (cami, mescit, kilise, havra ve sinagog) elektrik enerjisi yıllık giderlerinin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın takip eden yılı bütçesine konulacak ödeneklerden karşılanır' şeklinde yer alan hükmüdür.

Yukarıda söz edilen sebepler bağlamında Diyarbakır İncil Topluluğu üyelerinin tamamına yakını topluma karşı bir güvensizlik duygusu içindedir.⁶⁷ Toplulukta, toplum ile halen stabil seyreden ilişkilerinin, koşulların dönüşmesi durumunda neye evrileceği konusunda bir kaygı söz konusudur. Topluluğun yabancı uyruklu üyeleri sınır dışı edilme endişesi taşımaktadır. Öte yandan sürekli gözetim altındaymış hissi bütün üyelere rahatsız edici olarak değerlendirilmektedir. Hıristiyan olup Türk/Müslüman isimlerini taşımaya devam etmeleri bazı toplumsal kesimlerde hoşnutsuzlukla karşılanmaktadır. Topluluk üyeleri kiralık ev bulma konusunda güçlüklerle yüzleşebilmekte,⁶⁸ çocukları sokakta veya okulda dini kimliklerinden dolayı akranları, öğretmenleri veya mevzuattan kaynaklanan bazı rahatsız edici durumlar ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Misyonerlik faaliyetlerinin devlete karşı yıkıcı faaliyetler olarak gösterilmesi, ileride toplumsal bir nefret söylemi ile yüz yüze kalma endişelerini beslemektedir. Bazı kamu kurumlarında ayrımcılığa uğradıkları düşüncesi topluluk üyeleri arasında oldukça yaygındır.⁶⁹

Bu toplumsal dışlanışlıkla paradoksal olarak, 1998-2003 yılları arasında, özellikle yerel ve ulusal medyanın kiliseyi sıklıkla gündeme getirmesi ve kilise hakkında yürütülen yargı süreçlerinin neden olduğu baskıların toplumsal yansıması neticesinde söz konusu dönem, hem toplumun kiliseye olan ilgisinin hem de Hıristiyanlığa geçenlerin sayısının en fazla olduğu zaman olmuştur.⁷⁰

Diğer taraftan toplumda Protestan Hıristiyanlarla ilişkiler ve dini hoşgörüyeye ilişkin olarak Diyarbakır'ın, bu konuda örnek olarak gösterilen Mardin ve Hatay gibi illerden bile daha çoğulcu bir toplumsal yapıya sahip olduğu, topluluğun görüşülen bütün üyeleri tarafından ifade edilmiştir. Diyarbakır İncil Topluluğunun ibadet dili olarak Türkçeyi kullanması ve umuma açık bir kilise olması kendilerine yönelik şüpheleri ve her türlü dışlanmayı azaltıcı bir faktördür.

14. Diğer Hıristiyan Dini Gruplar ile İlişkiler

Diyarbakır İncil Topluluğunun, Diyarbakır'daki diğer Hıristiyan gruplar olarak Süryaniler ve Ermeniler ile ılımlı ve dayanışmaya dayalı bir ilişkisi söz konusudur. Bu ilişkide, aynı dine mensup azınlık grupların dayanışma eğilimi kadar geçmişte Protestanlar ile Süryaniler ve Ermeniler arasında ciddi bir çatışmanın olmamasının etkili olduğu düşünülebilir. Bu sebeple, tarihsel olarak Diyarbakır ve çevresinde yaşayan Süryaniler ve Ermeniler, Katolik Kilisesi'nin misyonerlik faaliyetlerinden memnuniyetsizlik duymalarına karşın, bölgeye gelen Protestan misyonerlere aynı

⁶⁷ Kilise önderlerinden A. G. ye çağrı esasına dayalı resmi koruma tahsis edilmiştir. Topluluğun, düğün ya da bayramlaşma gibi toplu etkinliklerine emniyet zaman zaman tedbiren koruma ekipleri göndermektedir.

⁶⁸ Topluluk üyeleri, Hıristiyan oldukları anlaşıldıktan sonra ev sahiplerinin kendilerine ev kiralamaktan vazgeçtiği en az dört olayın yaşandığını ifade etmektedirler.

⁶⁹ Topluluk üyelerinden biri bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: “Askeriyede, bir yasal temeli olmamasına rağmen gayri Müslimlere silah vermiyorlar... Biz Hıristiyan olarak askeriye ya da emniyete giremiyoruz... Anayasanın 14. ve 24. maddesinde ‘insanlar inançlarını açıklamaya zorlanamaz inançlarını istediği gibi yaşar ve anlatırlar’ deniliyor ama mesela Sosyal Bilgiler ders kitaplarında, biz inancımızı anlatıyoruz diye misyonerlik faaliyeti bir terör faaliyeti olarak gösteriliyor. Biz birer vatan haini gibi görülüyoruz.” (A. G., kişisel görüşme, 30.06.2019)

⁷⁰ Bu tespit topluluk önderlerinin ortak kanaatini yansıtmaktadır.

tepkiyi göstermemiş, onları, kendilerini cehaletten kurtaracak yeni dünyanın temsilcileri olarak görmüşlerdir⁷¹.

Diyarbakır İncil Topluluğu, misyonerlik faaliyetlerini temel dini bir görev olarak görmelerine rağmen bu konuda diğer Hıristiyan dini grupları hedef kitle olarak görmemektedir. Kutsal Kitap'ın mutlak otorite olarak kabul edilmesi ve kilisenin yorumları ile şekillenmiş geleneği ret etmelerine karşın, diğer Hıristiyan mezheplerden Protestanlığa geçenlere, eski inanç ve pratikleri konusunda bir süreliğine de olsa hoşgörü gösterilmektedir.

Özellikle Süryani cemaati ile Diyarbakır İncil Topluğu arasında, karşılıklı olarak birbirlerinin ibadetlerine katılacak kadar yakın bir ilişki vardır. Öyle ki Diyarbakır İncil Topluluğunun girişimi ile Mardin'de bir Protestan kilisesi kurulması Süryani cemaatinin desteği ile mümkün olmuştur.

15. Sosyal ve Ekonomik Hayat

Protestanlık teolojisine göre İsa Mesih'i Kurtarıcı Rab kabul eden her kişi Rabb'in topluluğuna, diğer bir anlamda O'nun bedenine dâhil olur⁷². Bu ilke Protestanların diğerleri ile ne tür bir sosyal ilişki kuracağı konusunda âmir bir hükmü ifade eder. Buna karşın Protestanların azınlık olarak yaşadıkları yerlerde, Tanrı'nın buyruklarına ters düşmemek kaydıyla, içinde buldukları kültürün genel örf, adet ve ahlak anlayışına uygun davranma ile toplumdan ve baskın kültürden uzak durma, hatta onları ret etme⁷³ arasında, topluma ve kültüre katılma konusundaki eğilimleri farklılıklar göstermiştir. Diyarbakır İncil Topluluğu'nun bu konudaki pratiği birinci eğilimi benimseme şeklindedir. Bu tercih hem dini hem de pratik gerekçelere dayanmaktadır. Bununla birlikte topluluk üyelerinin bir kısmı, toplumsal dışlanmanın getirdiği psiko-sosyal vasatın motive etmesi nedeniyle olsa gerektir ki kendilerinin, Diyarbakır'ın egemen kültürüne yönelik bir aidiyet hissi duymadıklarını belirtmektedirler.

Diyarbakır İncil Topluluğunun, grup içi etkileşimleri ve kilisedeki sosyal ilişkiler, (küçük dini gruplarda beklendiği üzere) *birincil toplumsal ilişkiler* şeklindedir. Bu ilişki biçimi kiliseye gelen yabancıları oldukça cezbetmektedir. Öyle ki bazı kimseler, Hıristiyan olmamalarına rağmen sırf bu ilişkileri deneyimlemek için kiliseye gelmektedirler. Topluluk üyeleri, grup içi ilişkilerini, dinin kardeşlik söylemini sürekli canlı tutmanın yanında, ev ziyaretleri, kilisede ikramlı oturumlar, piknik ve kamp gibi vesileler ile pekiştirmektedirler.

Protestanlığın çalışma hayatına yüklediği dinsel değere⁷⁴ paralel olarak, Diyarbakır İncil Topluluğu, disiplinli çalışmaya ve üretkenliğe büyük önem atfetmektedir. Kilise cemaati, dışarıdan gelen bağışları ret etmemekle birlikte, ekonomik olarak kendi kendine yeterli olmayı öncelemektedir. Üyeler, gelirlerinin en az %10'uyla (ondalık) kiliseyi finanse etmektedirler.

⁷¹ Resul Çatalbaş, "Diyarbakır'da Misyonerlik Faaliyetlerinin Tarihi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29 (2013): 113.

⁷² Behnan Konutgan, *Anadolu'da Hıristiyanlık* (İstanbul: Yeni Anadolu Yayıncılık, 2017), 225.

⁷³ Waardenburg, "Protestanlık".

⁷⁴ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, 2. Bs (Ankara: Alter Yayıncılık, 2010).

16. Toplumsal Cinsiyet Anlayışı

Hıristiyan Kutsal metinlerinde kadın, gerek yaratılışı itibariyle gerekse gündelik yaşamda erkeğe tabi olarak konumlandırılmıştır.⁷⁵ Bununla birlikte Protestan gelenekte, kadının toplumsal konumu ve dini organizasyonların hiyerarşik yapısı içindeki yeri konusunda, özellikle modernleşme süreçleri ile birlikte farklı ve birbiri ile gerilimli anlayışların ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁷⁶ Kadın hareketleri kutsal metinlerdeki ataerkil söylemi, kadın bakış açısıyla, yeni yorumlara tabi tutarak⁷⁷ ve ayartıcı Havva imgesinden ziyade, kadın peygamber Deborah'ın⁷⁸ misyonuna odaklı feminist yorumlarla, özellikle dini örgütlerde kadının iktidardan dışlanmış olmalarına meydan okumaktadırlar.⁷⁹ Modern Batıda kadınlar bu yeni söylem aracılığıyla dini ve toplumsal konumlarını güçlendirirken,⁸⁰ daha geleneksel toplumlarda ise toplumun genel kültürel yapısı ekseninde kadınların bu konudaki etkinlikleri daha sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda Diyarbakır İncil Topluluğunda da kadınların, dini ve toplumsal statülerini geliştirme konusunda talepkâr eğilimleri henüz bulunmamaktadır.

Diyarbakır İncil Topluluğu, toplumsal cinsiyet konusunda, büyük oranda klasik Kutsal Kitap merkezli bir anlayışa sahiptir. Bu anlayış, kadının ontolojik değeri veya onun dinsel otoritesi konularında olduğu gibi kürtaj ve eşcinsellik gibi konularda da geçerlidir. İsa'nın, elçisi/havarisi olması için herhangi bir kadına çağrıda bulunmamış olması⁸¹ ve özellikle St. Pavlus'un mektuplarındaki kadın imgesi, topluluğun bu konudaki tutumunun dinsel temellerini oluşturmuş gibi görünmektedir.

Topluluğun, kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili yaklaşımı son kertede ataerkil bir görünüm arz etmektedir. Kadınlar, gerek kilise önderliği gerekse ev içi rol dağılımları konusunda klasik cinsiyetçi tutumları sürdürmektedirler.⁸² Kilise mensupları toplumsal cinsiyet konusundaki tutumlarında, Türkiye'nin batısındaki Protestan Kiliselerine kıyasla oldukça muhafazakâr olduklarını belirtmektedirler.⁸³

Diyarbakır İncil Topluluğunda kadınlar, kilise etkinliklerine yoğun katılım göstermektedirler. Tönnies'in tespit ettiği üzere, cemaat tipi toplumsal yapıya (gemeinschaft) yatkın doğaları⁸⁴ ve dindarlığın kadınlara özgü paylaşımsal deneyimi⁸⁵

⁷⁵ Fatmagül Berktaş, *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 3. Bs (İstanbul: Metis Yayınları, 2009).

⁷⁶ Gündüz, "Protestan Geleneğinde Yeni Hıristiyan Sağı Olarak Evanjelizm", 57.

⁷⁷ Phil Zuckerman, *Din Sosyolojisine Giriş* (Ankara: Birleşit Yayınevi, 2006), 143-150.

⁷⁸ Protestan feminist hareketlerde kadınların ataerkil anlayışlara meydan okumada önemli bir referans kaynağı olarak kullandıkları kadın peygamber Deborah hakkında bilgi için bk. Shimon Bakon, "Deborah: Judge, Propethess and Poet", *Jewish Bible Quarterly* 34/2 (2006): 110-119.

⁷⁹ Ronald L. Johnstone, *Religion in Society: A Sociology of Religion* (N. Jersey: Prentice Hall, 1997), 230 vd.

⁸⁰ İhsan Toker, "Toplumsal Cinsiyet ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, 2. Bs (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 607-622.

⁸¹ Anthony Giddens - Philip W. Sutton, *Sosyoloji* (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2016), 770.

⁸² Kilisenin bekâr üyelerinden genç bir kadının; "İleride kilisede hizmet etmek isterim ama babam gibi değil hani. Evlenirsem, eşim kiliseye hizmet etsin, ben de ona yardım edeyim. Bir erkek olarak kiliseye hizmet etme onuru ona ait olsun... Bizim kültürümüz benim kilisede doğrudan hizmet etmeme müsait değil..." (S. G., kişisel görüşme, 04.08.2019)

⁸³ Kilisede erkekler kadınlarla halvet halinde bulunmayı doğru bulmamaktadırlar. Birebir ders verme gibi etkinliklerin kameranın bulunduğu ortamlarda yapılmasını gerekli görmekteyiz.

⁸⁴ Robert Nisbet, *Sosyolojik Düşünce Geleneği* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2013), 105.

⁸⁵ Celaleddin Çelik - İlkay Şahin, "Kadın Dindarlığı: Bir Paradoksun Söyledikleri", *Toplum Bilimleri Dergisi* 1/3 (2009): 150.

aracılığıyla kadınlar, kilise ve evlerdeki hizmet davranışları ile topluluk üyeleri arasındaki ilişkilerin pekiştirilmesi konusunda aktif roller üstlenmektedirler.

17. Misyonerlik

Diyarbakır İncil Topluluğu, Evanjelik öğretiyi paylaşan ve misyonerlik faaliyetlerini yürüten tek yerel kilise konumundadır.⁸⁶ Kutsal Kitap'ta yer alan; “*Gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin*” (Matta 28: 19) buyruğunun gereği olarak Evanjelikler, temsil ettikleri Hıristiyan mesajının yayılmasına büyük önem vermekte ve misyonerliği (müjdeleme), İsa'nın yeryüzüne ikinci gelişi öncesi mutlaka yapılması gereken küresel bir görev olarak görmektedirler.⁸⁷ Öyle ki Evanjelizm, İncil mesajını insanlara götürme anlamına misyonerlikle özdeş bir anlamda kullanılmaktadır.⁸⁸

Diyarbakır İncil Topluluğunda misyonerlik, Kutsal Kitap'a dayalı dini bir sorumluluk ve yasaların kendilerine verdiği hukuki bir hak⁸⁹ olarak telakki edilmektedir. Bu bağlamda dini eğitim ve sosyalleşme faaliyetlerinde, topluluğun üyelerine, bu görevin ifası için gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılmasına ayrıcalıklı bir önem verilmektedir. Topluluk, misyonerlik faaliyetleri için konjonktürün el verdiği imkânları etkin bir şekilde kullanmakta,⁹⁰ diğer Evanjelik hareketlerde olduğu gibi,⁹¹ bu faaliyetlerde medya araçlarını yoğun bir şekilde kullanmaktadır.⁹²

Misyonerlik faaliyetlerinin yoğunlaştığı misyon bölgelerinde, söz konusu faaliyetlerin güçlü bir dayanağını oluşturmak amacıyla kurumsal yapıların tesis edilmesine büyük önem verildiği⁹³ bilinmektedir. Diyarbakır İncil Topluluğu da bu amaçla önce Diyarbakır Protestan Kilisesi Derneğini daha sonra da Diyarbakır Protestan Kilisesi Vakfını kurmuştur. Ancak Diyarbakır Protestan Kilisesi, kendilerince stabil olmayan politik koşullar nedeniyle henüz söz konusu vakıf ile resmi düzeyde bir entegrasyona girmemektedir.

Diyarbakır'ın sosyo-kültürel yapısı henüz, İslam dininin dışındaki inançların kendilerini kitlelere sunacakları çoğulcu bir ‘inançlar pazarına’ uygun değildir. Buna karşın, yeni öğretilerin, halkı kendine çekmek için rekabet içinde bulunduğu toplumlarda, kolektif dayanışma mekanizması en gelişmiş olan tarafın daima avantajlı olduğu⁹⁴ düşünülürse, Diyarbakır'ın hâlihazırdaki toplumsal koşullarının söz konusu misyonerlik faaliyetlerine avantaj sağladığı söylenebilir.

⁸⁶ Çatalbaş, “Diyarbakır'da Misyonerlik Faaliyetlerinin Tarihi”, 111.

⁸⁷ Gündüz, “Evanjelizm (Evanjikalizm)”, 159.

⁸⁸ Gündüz, “Protestan Geleneğinde Yeni Hıristiyan Sağı Olarak Evanjelizm”, 51.

⁸⁹ Diyarbakır İncil Topluluğunun misyonerlik faaliyetleri için, T.C. Anayasasının 24. ve 26. maddeleri ile Türkiye'nin taraf olduğu Uluslararası Sözleşmelerden Viyana Karar Belgesinin (1989) 16.3. ve 16.4. maddelerini hukuki dayanaklara örnek olarak göstermektedir.

⁹⁰ Topluluk, daha önceki süreçte misyonerlik (Müjdeleme) faaliyetlerini, şehrin kalabalık yerlerinde stant açma, broşür dağıtma, tiyatro ve konser etkinlikleri düzenleme ve bayram davetleri gibi birçok vesile ile yürütürken, son dönemlerde koşulların değişmesi nedeniyle bu etkinliklere ara vermiştir. Topluluğun misyonerlik faaliyetleri için işlevsel olarak başvurduğu faaliyetlerden biri de özellikle mülteciler başta olmak üzere toplumun yoksul kesimlerine yönelik olarak yürüttüğü yardım faaliyetleridir.

⁹¹ Hakan Yılmaz, “Evanjelik Hareket ve Radyo Televizyon Yayıncılığı”, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2019): 317-332.

⁹² Topluluk, facebook ve instagram hesapları ile kilisedeki vaaz ve ibadetleri canlı olarak paylaşmaktadırlar. Kilise üyeleri zaman zaman kilisenin diğer etkinliklerini, kendilerinin din değiştirme süreçlerini ve kendilerine sorulan sorulara verdikleri cevapları da aynı şekilde sosyal medyada paylaşmaktadırlar.

⁹³ Şinasi Gündüz, “Misyonerlik”, *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005).

⁹⁴ Hoffer, *Kesin İnançlılar, Kitle Hareketlerinin Anatomisi*, 36.

Diyarbakır İncil Topluluğu misyonerlik faaliyetlerini, bölgenin toplumsal dokusu içine kalıcı olarak yerleşebilmek için hayati derecede önemli bir faaliyet olarak görmektedir. Bu bağlamda kilise önderlerinden A. G. bölgede daha önce yaşamış Hıristiyan dini grupların burada varlıklarını koruyamamalarının nedenlerinden birini, onların kendilerini toplumsal çevrelerinden soyutlamış olmaları olarak görmekte ve kendilerinin aynı hataya düşmek istemediklerini şu ifadeleri ile açıklamaktadır;

“... Ermeni ve Süryaniler neden yok oldular? Kendilerini çevrelerinden soyutladılar, zenginliklerini kimseyle paylaşmadılar. Mesela burada Ermenilerden yanlış değilsem Kocaköy’de, bir büyüklere Ermenilere diyor ki; ‘Tanrı bizi yok edecek, yok olacaksınız!’. Güliyorlar ona. Aradan daha 60-65 sene geçmeden işte Ermenilerin yaşadıkları oluyor. Onu anlamıyorlar. Çünkü Ermeniler çevreleri ile ilişki kurmamışlar, kendilerini ayrı tutmuşlar. Hani bir saksı gibi, saksı ağaç olmazsa, bir gün biri gelir onu tutar, atar. Ama bir ağaç olursa, köklerini yere sağlam yerleştirirse orada kalıcı olur. Biz çevremizle bir ağaç gibi ilişki kurmak istiyoruz. O yüzden herkesi çağırıyoruz. Müjdeyi herkese götürüyoruz. Kim olursa olsun dışlamıyoruz...” (A. G., kişisel görüşme, 30.06.2019)

18. Gelecek Tasavvurları

Küçük dini grupların gelecek hakkındaki inanç ve tasavvurları, onların dini, sosyal ve politik tutum ve davranışlarını belirleyen önemli bir unsurdur. Buldukları toplumun genel dini atmosferi içinde birer kült muamelesi gören marjinal dini gruplar, yüzleştikleri zorluklar karşısında üyelerinin motivasyonlarını artırmak, onları konsolide ve mobilize etmek için, gelecek ile ilgili tasavvurlara ve kurtuluş mitlerine büyük ilgi gösterirler. Bu toplumsal gerçekliğin Diyarbakır İncil Topluluğu için de geçerli olduğu düşünülebilir. Burada topluluğun gelecek hakkındaki tasavvurları; yakın gelecekte grubun toplumsal konumu ve topyekûn insanlığın geleceği olmak üzere iki bağlamda değerlendirilmiştir.

Diyarbakır İncil Topluluğu Evanjelist öğretiyi paylaşan bir Protestan Hıristiyan dini gruptur. Genel olarak Evangelik ve fundamentalist Hıristiyanlar, İngiltere’de John Nelson Darby (1800-1882) öncülüğünde gelişen bir tarih yorumlama biçimi olan çağcılıktan etkilenmişlerdir.⁹⁵ Bu inancı benimseyen Evanjelikler, eskatolojiye dair inançlarında, genelde Yeni Ahit metinlerinde özelde ise Yuhanna’ya atfedilen Vahiy’de anlatılan olayların birebir gerçekleşeceğine inanmaktadırlar. Olması beklenen bu olaylar bağlamında, yaşanmakta olan ve yaşanacak zamanı çeşitli periyotlara ayırmaktadırlar. Buna göre, yaşanan/yaşanacak olan hadiseleri iki ana döneme ayırmak mümkündür. Bunlardan birinci dönem, Mesih’in ikinci kez yeryüzüne gelmesine uygun ortamın hazırlanmasına yönelik hadiseleri kapsamaktadır. Bunlar arasında Ortadoğu merkezli büyük bir türbülansın ya da kaos ve şiddetin yaşanması, Kudüs’te Süleyman Mabedinin üçüncü kez inşası, gökten ateş ve kükürt yağması, oluk oluk kan akması gibi hadiseler ve iyilerle kötüler arasında yaşanacak olan son savaş (Armagedon) gibi olaylar sayılabilir. İkinci dönem ise İsa Mesih’in gökten inerek yeryüzündeki olaylara müdahale etmesi, insanları yargılaması ve bin yıl sürecek olan altın çağı içermektedir.⁹⁶

⁹⁵ Mustafa Bıyık, “Hıristiyan Teolojisinde Deccal ve Yecüc - Mecüc Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2007): 67.

⁹⁶ Gündüz, “Protestan Geleneğinde Yeni Hıristiyan Sağı Olarak Evanjelizm”, 58-59.

Kutsal Kitap'ta vaat edilen şeylerin gerçekleşmesi beklentisi içinde olan fundamentalist Evanjelistler Yahudiler ile işbirliği yapmakta⁹⁷ ve Tanrı'nın takipçileri ile hayvandan aşağı görülen diğer insanlar arasında yapılacak ve diğerlerinin korkunç şekilde yok edileceği savaşın⁹⁸ bir an önce yaşanması için Ortadoğu'da kaos ve şiddetin tırmanmasını desteklemek suretiyle⁹⁹ adeta Tanrı'yı kıyamete zorlamaktadırlar.¹⁰⁰

Diyarbakır İncil Topluluğu da, dünyanın sonuna ilişkin olarak Kutsal Kitap'ta haber verilen hadiselerin aynen gerçekleşeceğine inanmaktadır. Ancak Kutsal Kitap'ın bu konudaki pasajlarında kullanılan dilin çoğunlukla mecaz ve semboller içerdiğini dolayısıyla bu konuda kesin belirlemelerde bulunmanın mümkün olmadığını ifade etmektedirler. Evanjelist Protestanlıkta, Kutsal Kitap'ın anlaşılması konusunda metodolojik olarak alegorik yorumunun ret edilmesine karşın, Diyarbakır İncil Topluluğunun bu konuda farklı bir tutuma yönelmesinde, buldukları kültürel çevrenin olası reaksiyonlarını dikkate almanın etkisinin olduğu düşünülebilir.

Öte yandan Diyarbakır İncil Topluluğu, yakın gelecekteki dini ve toplumsal konuları hakkında oldukça iyimser bir tutum içindedir. Bu tutumun benimsenmesinde, azınlık psikolojisi ve dışlanmışlık hissinin, bireylerin benlik duygularında yarattığı örselenmeye karşı bir telafi mekanizması ve bu bağlamda odaklanılan kurtuluş inancının önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Diyarbakır İncil Topluluğu bağlamında Evanjelist Protestanlık Diyarbakır'ın dini ve toplumsal bir gerçekliği haline gelmiştir. Gerek İslam dininin zımmî hukuku gerekse modern hukuk normları, Müslüman toplumun, söz konusu dini grupla, karşılıklı bazı hak ve sorumluluklara bağlı olarak bir arada yaşamalarını gerektirmektedir. Dini ve hukuki gerekliliklerin sağladığı bu toplumsal vasat, her iki tarafın dini ve toplumsal kültür açısından, çeşitli stereotiplerden mümkün olduğunca sakınmış olarak birbirini tanımalarını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda konu ile ilgili bilgi sağlayıcı, nesnel ve olgulara tekabül eden akademik araştırmaların önemi ortadadır.

Modern toplumlarda birey açısından din değiştirme olgusunu yüzeysel nedensellik ilişkileri ile temellendirmek sosyolojik açıdan anlamlı değildir. Bu olgunun çok boyutlu ve analitik çözümlenmelerinin bilimsel çıktılarının toplumsal bütünleşmeye de hizmet edebileceği unutulmamalıdır. Bu konudaki aksi tutum ve pratiklerin de toplumsal yansımalarının olacağı hesaba katılmalıdır.

Diyarbakır özellikle 1990'lardan itibaren girdiği politik, ekonomik, sosyo-kültürel ve dini dönüşümler sürecinde toplumsal bir karmaşa yaşamıştır. Bunun septomatik tezahürlerini örnekleyen birçok toplumsal olgu gösterilebilir. Dolayısıyla Diyarbakır'daki, din değiştirme dâhil olmak üzere toplumsal olay, olgu veya süreçler bu gerçeklik çerçevesinde değerlendirilmelidir.

⁹⁷ Mustafa Bıyık, "Amerikan Protestan Fundamentalizmi'nin Köken ve Öğreti Açısından Bir Analizi", *Dini Araştırmalar* 10/28 (2007): 83-104.

⁹⁸ Marc Gopin, *Between Eden and Armageddon: The Future of World Religions, Violence, and Peacemaking: The Future of World Religions, Violence, and Peacemaking* (Oxford University Press, USA, 2000), 10.

⁹⁹ Ensar Çetin, "Hristiyan Fundamentalizmi ve Ortadoğu'da Tanrıyı Kıyamete Zorlama Stratejisi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/1 (2014): 1-16.

¹⁰⁰ Grace Hallsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak*, 2. Bs (Kim Yayınları, 2003).

Dini gruplar içinde buldukları sosyal, kültürel ve ekonomik koşullardan etkilenir ve mevcut koşullara göre yapılırlar. Bu gerçekliğin paralelinde aynı gelenekten gelen kitabi bir dinin mensupları olarak Müslümanlar ile aynı toplumsal çevrede ve bir inanç azınlığı olarak yer alması, Diyarbakır İncil Topluluğunun dini ve sosyal pratikleri üzerinde etkili olmaktadır. Teolojik, kültürel ve sosyal dinamiklerin de çeşitli düzeylerde belirleyici olabildiği bu durumu özellikle grubun dini sosyalleşme süreçleri, grup içi ilişkilerin biçimi ve teolojik meselelerdeki savunmacı tutumları üzerindeki etkisi üzerinden gözlemek mümkündür.

Diyarbakır Protestan Kilisesi, Evanjelik Hıristiyan bir dini yapı olması itibarıyla, Evanjelizme yönelik klasik dini ve politik eleştirilerin önemli bir kısmına muhataptır. Özellikle dünyanın sonuna ilişkin (eskatoloji) fundamentalist Evanjeliklerin inançları ve bu inançlar paralelinde ortaya koydukları politikalar, başta Ortadoğu olmak üzere bölgesel ve küresel barış için ciddi bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Bu durum Müslümanlarda Evanjelik Protestanlığa karşı kuşku hatta fobik düzeyde bir korkuya neden olmaktadır. Bu tutumdan yerel kiliselerin de etkilenmesi söz konusu olabilmektedir.

Diyarbakır'da Müslüman iken Protestanlığa geçen kimseler sıklıkla; eskiden olduğunun aksine artık Tanrı'yı kendilerine daha yakın hissettiklerini ifade etmektedirler. Bu ifadelerin temelinde, din değiştirmenin bilişsel ve tecrübi gerekçelerini temin etme eğiliminin etkili olabileceği de göz ardı edilemez. Bununla birlikte bu durum, Müslümanların başta entelektüel olarak Allah'ı tasavvur veya onu topluma sunma (özellikle çocuklarda patolojik bir dini sosyalleşmeye yol açan, Allah ile korkutma) biçimleri olmak üzere bazı inanç ve pratikleri üzerinde yeniden düşünceleri gereğini de ortaya koymaktadır. Öte yandan, uzun vadede şayet İslam ve Hıristiyanlık aynı toplumsal pazarda dini rekabete gireceklerse, her iki dinin kendilerini modern beklenti ve toplumsal beğeniler lehine yeniden konumlandıracakları düşünülebilir.

KAYNAKÇA

“2018 Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu Türkiye”. Erişim: 02 Haziran 2020. <https://tr.usembassy.gov/tr/2018-uluslararasi-dini-ozgurlukler-raporu-turkiye/>.

ALICI, Mustafa. “Ortodoks Ve Protestan Kiliselerinde Dini Otorite”. *Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi*. 2015.

ATALAY, Talip. “Diyarbakır ve Mardin’de Misyonerlik Faaliyetleri”. *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye’de Misyonerlik*. 141-150. Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2005.

BAKON, Shimon. “Deborah: Judge, Propethess and Poet”. *Jewish Bible Quarterly* 34/2 (2006): 110-119.

BERGER, Peter L. *Kutsal Şemsiye*. 2. Bs. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.

BERKTAY, Fatmagül. *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*. 3. Bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

BESNARD, Albert M. - Clement, Oliver - Mehl, Roger. *Hıristiyan İlahiyatı*. Konya: Arı Basımevi, t.y.

BIYIK, Mustafa. “Amerikan Protestan Fundamentalizmi’nin Köken ve Öğreti Açısından Bir Analizi”. *Dini Araştırmalar* 10/28 (2007): 83-104.

- BIYIK, Mustafa. “Hıristiyan Teolojisinde Deccal ve Yecüc - Mecüc Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2007): 53-79.
- BİRKETT, Kirsten. *Reformun Özü-Hıristiyanlığın Reform Tarihi*. İstanbul: Bütün Dünya Kitaplığı, 2003.
- BÜYÜKKARA, Mehmet Ali. “Dinî Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları”. *Usûl*. 7 (2007): 107-136.
- COLE, Stephen. *Sosyolojik Düşünme Yöntemi*. 1. Bs. Ankara: Vadi Yayınları, 1999.
- ÇATALBAŞ, Resul. “Diyarbakır’da Misyonerlik Faaliyetlerinin Tarihi”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 29 (2013): 109-132.
- ÇAYIR, Celal. *Türkiye’de Din Değiştirip Hıristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkenleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- ÇELEBİ, İlyas. “Farklı İnanç Grupları ile Bir Arada Yaşamın Dini/Teolojik Bakımdan İmkani”. *Toplumsal Birliğin Güçlendirilmesinde Dini Söylemin Önemi*. 145-155. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- ÇELİK, Celaleddin - Şahin, İlkey. “Kadın Dindarlığı: Bir Paradoksun Söyledikleri”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 1/3 (2009): 141-166.
- ÇETİN, Ensar. “Hıristiyan Fundamentalizmi ve Ortadoğu’da Tanrıyı Kıyamete Zorlama Stratejisi”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/1 (2014): 1-16.
- DAVİE, Grace. *Modern Avrupa’da Din*. İstanbul: Küre Yayınları, 2005.
- EUMC. “Muslims in the European Union Discrimination and Islamophobia”. 2006.
- GİDDENS, Anthony. *Sosyoloji*. 1. Bs. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.
- GİDDENS, Anthony - SUTTON, Philip W. *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2016.
- GOPİN, Marc. *Between Eden and Armageddon: The Future of World Religions, Violence, and Peacemaking: The Future of World Religions, Violence, and Peacemaking*. Oxford University Press, USA, 2000.
- GÖHER, Feyzan. “Müziğin Toplumsal İşlevi Müzik, Siyaset, Din ve Ekonomi”. *Müzik Kültürü ve Eğitimi*. 2009. 301-313.
- GÖKBERK, Macit. *Felsefe Tarihi*. 24. Bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012.
- GÜNDÜZ, Şinasi. “Evanjelizm (Evanjelikalizm)”. *Yaşayan Dünya Dinleri*. 3. Bs. 153-161. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- GÜNDÜZ, Şinasi. “Misyonerlik”. *DİA*. 30: 193-199. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.
- GÜNDÜZ, Şinasi. “Protestan Geleneğinde Yeni Hıristiyan Sağı Olarak Evanjelizm”. *Günümüz Dünyasında Müslümanlar*. 51-59. Ankara: Fecr Yayınları, 2006.
- HALLSELL, Grace. *Tanrı’yı Kıyamete Zorlamak*. 2. Bs. Kim Yayınları, 2003.
- HOFFER, Eric. *Kesin İnançlılar, Kitle Hareketlerinin Anatomisi*. 3. Bs. Ankara: Tur Yayınları, t.y.

- HÖKELEKLİ, Hayati. “Müslüman ve Öteki: Farklı Dini Grupların Birbirini Algılama Biçimi”. *Kur’an-ı Kerim’de Ehl-i Kitab.* 405-420. İstanbul, 2007.
- İSTANBUL PROTESTAN KİLİSESİ VAKFI. *İlmihal-İnanç ve İbadet Klavuzu.* 1. Bs. İstanbul: Anadolu Ofset, 2003.
- JOHNSTONE, Ronald L. *Religion in Society: A Sociology of Religion.* N. Jersey: Prentice Hall, 1997.
- KİRMAN, M. Ali. “Din Değiştirme Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”. *Dini Araştırmalar* 6/18 (2004): 75-88.
- KONUTGAN, Behnan. *Anadolu’da Hıristiyanlık.* İstanbul: Yeni Anadolu Yayıncılık, 2017.
- KÖFTÜRCÜ, Hüseyin. *Protestan Kiliselerinin Müslümanlarla Diyaloga Bakışı (Almanya Örneği).* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- KÖSE, Ali. “Din Değiştirmenin Psiko-sosyolojik Nedenleri”. *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri.* 407-427. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.
- LEWİS, Bernard. *İslam Dünyasında Yahudiler.* Ankara: İmge Kitabevi, 1996.
- MENSCHİNG, Güstav. *Dini Sosyoloji.* Konya: Tekin Kitabevi, 1994.
- NEATBY, William Blair. *A History of The Plymouth Brethren.* London: Hodder and Stoughton, 1901.
- NİSBET, Robert. *Sosyolojik Düşünce Geleneği.* İstanbul: Paradigma Yayınları, 2013.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam’ın Macerası.* 2. Bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- ÖZTÜRK, Levent. *İslam Toplumunda Hıristiyanlar.* 1. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- “Plymouth Brethren”. *Wikipedia.* 2020.
https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Plymouth_Brethren&oldid=951653047.
- ROSS, J. M. “Deacons in Protestantism”. *Theology* 58/425 (1955): 429-436.
- RYRIE, Charles. *Kısaca İnançımız.* t.y.
- SARIBAY, Ali Yaşar. “Protestanlık ve Sekülerizasyon: Sosyolojik Bir Bakış”. *Din-Devlet İlişkileri Sempozyumu.* İstanbul: Umut Matbaacılık, 1996.
- ŞAHİN, İlkay. “Dinî Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLIX/2 (2008): 269-285.
- TEZOKUR, M. Hadi. “Diyarbakır İncil Topluluğu ve Misyonerlik”. *Journal of Islamic Research* 20/2 (2007): 192-205.
- TOKER, İhsan. “Toplumsal Cinsiyet ve Din”. *Din Sosyolojisi El Kitabı.* 2. Bs. 607-622. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- WAARDENBURG, Jacques. “Protestanlık”. *DİA.* 34: 351-354. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.
- WEBER, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu.* 2. Bs. Ankara: Alter Yayıncılık, 2010.

YAPICI, Asım. “Müslümanlıktan Hıristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyopsikolojik Bir İnceleme”. *Journal of Islamic Research* 20/2 (2007): 221-238.

YAPICI, Asım. ““Öteki’ni Algılama Bağlamında Dini Gruplar Arası İlişkiler”. *Dini Araştırmalar* 5/14 (2002): 35-59.

YAPICI, Asım - YAPICI, Feyza. “Ön Yargı ve Ayrımcılık Bağlamında İslamofobi: Dinî-Sosyal Kimlikler Arası İlişkilerde Değişim ve Süreklilik”. *İlahiyat Akademi*. 6 (2017): 1-26.

YENEN, İbrahim. “Yazılı Basında Yayımlanan ‘Dinsel Ayrımcılık’ Haberlerinin Sosyolojik Analizi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017): 660-667.

YILMAZ, Hakan. “Evanjelic Hareket ve Radyo Televizyon Yayıncılığı”. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2019): 317-332.

YİĞİT, Metin. “İslam Toplumunda Gayri Müslimlerin Hukuki Statüsü”. *Diyarbakır: Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Sempozyumu*. 207-222. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

ZİJDERVELD, Anton C. *Sahnelik Toplum*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2007.

ZUCKERMAN, Phil. *Din Sosyolojisine Giriş*. Ankara: Birleşit Yayınevi, 2006.